
**Жените мигрантки – новите номади в старата
Европа**
Специфични джендър измерения на миграцията

Проект „Миграции на нелегалните работници”
Шеста рамкова програма на ЕС
Contract Number: 044272

Антонина Желязкова
Международен център за изследване на малцинствата и културните
взаимодействия

Декември 2008

Съдържание

Методология на изследването	3
Общи данни за джендър състоянието на страните участнички в проекта	4
Индексът по страни участници в изследването	6
Демографски и социални характеристики на жените имигранти в изследваните страни	13
Статистика и пол	19
Семеен статус/гражданско състояние и адаптация в новата среда	21
Жените имигранти и образованието	29
Здравеопазването и жените имигранти	33
Жени имигранти и тяхното присъствие в сивата икономика, както и в регламентираната в седемте страни приемник	36
Мотивация за емиграция при жените	36
Възрастта на жените в мотивационните стратегии	38
Жените мигранти и интеграцията им на трудовия пазар	39
Сивата икономика – основна трудова ниша за жените мигранти	41
Домашният труд - специфичен и типичен трудов сектор за жените имигранти	44
Дефиниране на зоните на труд по отношение на задачи, пространства и включени хора	54
Липса на лично пространство	54
Секс-услугите като обикновена трудова ниша и като принуда	55
Заключителни коментари	59

Методология на изследването

Фокусът на недокументираната имиграция и на полу- или недокументираната заетост на имигрантите в настоящия доклад ще бъде насочен към жените. Мъжете имигранти са добре представени във всички други тематични изследвания, а и съпоставителните методи, измерването на различията имигранти мъже/жени са неизбежни при анализа на статута и социалната адаптация по пол.

За да се обърне внимание и да се проблематизира съдбата на жените мигранти, означава да се вземе предвид запазването или разпадането на традиционната отговорност за съществуването на семейството и отглеждането на децата, също така специфичните причини за разделението по пол на мигрантския труд в неформалните пазари.

От особена важност е да се анализират страните на произход, които са важен фактор за социализацията или отсъствието на такава при жените. Същевременно влиянието на традиционната култура и религията неизбежно се отразяват на демографските параметри, както и на участието в пазара на труда, в доминацията на определени сектори на заетост. В пряка корелация с това са и факторите принудили жените мигранти да напускат страните си, както и начинът на избор и пристигане в страната домакин.

За анализа е важно да се обърне внимание и върху пречките, породени от дискриминация на базата на произход, пол, сексуална ориентация в ежедневието и на работното място в страната домакин.

Според предварителните условия партньорите от 7-те страни трябваше да направят общо по 30 дълбочинни интервюта, като определеният минимум с жени бежанци и имигранти беше около половината от интервютата /11-15/. В крайна сметка седемте страни партньори в проекта предоставиха за анализа 101 интервюта с жени, произхождащи от десетки страни в Африка, Азия, Централна и Източна Европа, Русия, Латинска Америка, на възраст от 19 до 55 години. Интервютата са провеждани от членове на съответните екипи, в част от случаите с посредничеството на преводачи и медиатори, в някои случаи са използвани сътрудници от имигрантските среди, както и студенти със специализиран профил. Разговорите са провеждани по предварително изготвен и унифициран въпросник, но със свободата да бъдат разширявани и свободно интерпретирани, проведени максимално дълбочинно и с най-различна локация – на местоработата, в дома, в етнически ресторанти и магазини, поканени в работен кабинет или в кафене от интервюиращите, на улицата, на пазара.

Преобладаващата част от интервютата са записани на лента или с диктофони с памет, а в последствие са прехвърлени на компютър и на хартиен носител, за да се обработят и архивират. Малка част от интервютата, особено със скоро и нелегално

пристигнали имигранти, както и с жените жертви на трафик са записвани от интервюиращите на ръка.

В България, на която беше възложен този тематичен доклад, в хода на теренната работа бяха направени допълнително 2 фокус групи само с жени, с жени, мъже и деца заедно, а също и две специализирани интервюта с жени от Ирак, говорителка и активистка на Иракския форум.

За да обхванат българските специфики като страна, която все още не толкова приютава имигранти, колкото активно изпраща мигранти в страните от Европейския съюз и САЩ, а също и да се допълнят данните за страните партньори, където има емиграция от България, учените направиха за съпоставка и няколко интервюта с българки, които работят недокументирано или полудокументирано в Испания, Гърция, Австрия, Германия, Великобритания. Това даде възможност да имаме и гледната точка на жените имигрантки в част от партньорските /и не само/ страни така да се каже „отвътре“.

Друга специфика на България е, че отсъства опит в приемането и грижата за бежанци и мигранти, и е в съвсем ранен етап на адаптация към европейските практики и законодателство. Това обяснява и известния акцент върху ситуацията в България.

В повечето страни бяха използвани и предходни изследвания по темата за сравнение на данните и резултатите, данни и анализи на Евростат и на други национални и европейски институти.

За да се открие по-релефно статута, ролята и мястото на жените мигранти в съответните общества приемници, настоящият доклад представя общонационалното състояние на равенството между половете и участието на жените в пазара на труда във всяка от седемте страни партньори по проекта.

Общи данни за джендър състоянието на страните участнички в проекта

Общите данни за страните участнички в проекта със съответните джендър измерения и със специален акцент върху състоянието на половите различия в различните европейски общества са необходим фон, върху който да бъде изградена по-ясно моментната снимка на мястото на жените имигранти в изследваните общества домакини.

Позовахме се на Глобалния доклад за джендър различията /The Global Gender Gap Report 2007/ и по-точно на профила на страните, като направихме извадки без съответните графики, за да не се утежнява текста, а и с оглед на темата бяха необходими Допълнителни данни и индексите на джендър различията за 2007 г. /Additional Data, Gender Gap Index 2007 and Gender Gap Subindexes/.¹ Необходимо е, да се има предвид,

---

¹ The Global Gender Gap Report 2007, World Economic Forum. Възможно е, данните не навсякъде да са коректни. Например в индекса за България е записано, че жените в България са получили право да гласуват през 1945 г.

че индексът е съставен, за да измерва по-скоро различията на база джендър при достъпа до ресурси и възможности в отделните страни, отколкото действителните нива на наличните ресурси и възможностите за реализация в тези страни. Тази методика е избрана, за да бъде Индексът за джендър различията независим от нивото на развитие на отделната страна, т.е. индексът подрежда страните според техните джендър различия, а не според нивото на развитието им. Богатите страни имат повече образователни и здравни възможности за всички членове на обществото и измерванията на нивата следователно отразяват този добре известен факт, макар че е съвсем независим от проблемите, свързани с джендъра, с които се сблъсква всяка страна според нейното равнище на доходи. Индексът за джендър различията „възнаграждава“ страните за по-малки различия при достъпа до тези ресурси независимо от цялостното равнище на ресурсите. Например, Индексът наказва или награждава страни, на базата на степента на различия между мъже и жени, записани в образователните схеми, но не и за общите нива на образование в страната.

Това исторически не отговаря на истината. Първата Конституция на България от 1879 г. предвижда всеобщо изборително право за всички български поданици, но на практика това не се реализира. Жените гласуват за първи път на общински избори през 1937 г., и на следващата 1938 г. гласуват на парламентарни избори.

Индексът по страни участници в изследването

Австрия

Gender Gap Index 2007

Rank 27
(out of 128
Countries)

Score 0.706
(0.00 = inequality,
1.00 = equality)

Key Indicators

Total population (millions), 2005.....	8.23
Population growth (in %).....	0.72
GDP (US\$ billions), 2005.....	208.68
GDP (PPP) per capita.....	29,981
Mean age of marriage for women (years).....	26
Fertility rate (births per woman).....	1.40
Year women received right to vote.....	.1918
Overall population sex ratio (male/female).....	0.95

Gender Gap Subindexes

	Rank	Score	Sample Average	Female	Male	Female-to-male ratio
Economic participation and Opportunity	89	0.582	0.577			
Labour force participation	43	0.82	0.69	64%	77%	0.82
Wage equality for similar work (survey)	116	0.52	0.64	—	—	0.52
Income (PPP US\$)	92	0.44	0.50	20,032	45,095	0.44
Legislators, senior officials and managers	49	0.39	0.26	28%	72%	0.39
Professional and technical workers	59	0.85	0.68	46%	54%	0.85
Educational Attainment	77	0.980	0.916			
Literacy rate.....	—	—	0.85	—%	—%	—
Enrolment in primary education.....	81	0.99	0.97	—%	—%	0.99
Enrolment in secondary education.....	95	0.95	0.92	—%	—%	0.95
Enrolment in tertiary education.....	1	1.00	0.81	54%	46%	1.19
Health and Survival	1	0.980	0.958			
Sex ratio at birth (female/male).....	1	0.94	0.92	49%	51%	0.94
Healthy life expectancy.....	1	1.06	1.04	74	69	1.07
Political Empowerment	15	0.282	0.142			
Women in parliament.....	14	0.47	0.19	32%	68%	0.47
Women in ministerial positions.....	9	0.55	0.13	35%	65%	0.55
Number of years with a female head of state. (in last 50 years)	40	0.00	0.11	0	50	0.00

Additional data

Maternity and Childbearing

Births attended by skilled health staff (as % of total).....	—
Contraceptive prevalence, married women (%).....	51
Infant mortality rate (per 1,000 live births).....	5
Length of paid maternity leave.....	16 weeks
Maternity leave benefits (% of wages paid).....	100%
Provider of maternity coverage. social security	
Maternal mortality ratio per 100,000 live births.....	5
Adolescent fertility rate (births per 1,000 women aged 15–19)....	12.72

Education and Training

Percentage of female teachers, primary education.....	90
Percentage of female teachers, secondary education....	61
Percentage of female teachers, tertiary education.....	29

Employment and Earnings

Female adult unemployment rate (%)	5
Male adult unemployment rate (%)	5
Women in non-agricultural paid labour (as % of total labour force)	45
Ability of women to rise to positions of enterprise leadership*	5.53
Basic rights and Social Institutions**	
Paternal versus maternal authority	0.00
Female genital mutilation	0.00
Polygamy	0.00
Existence of legislation punishing acts of violence against women	0.17

*survey data, responses on a 1-to-7 scale (1=worst score, 7=best score)

** data on a 0-to-1 scale (1=worst score, 0=best score)

Италия

Gender Gap Index 2007

Rank **84**
(out of 128
Countries)

Score **0.650**
(0.00 = inequality,
1.00 = equality)

Key Indicators

Total population (millions), 2005.....	58.61
Population growth (in %).....	0.74
GDP (US\$ billions), 2005.....	1,132.83
GDP (PPP) per capita.....	25,381
Mean age of marriage for women (years).....	28
Fertility rate (births per woman).....	1.30
Year women received right to vote.....	1945
Overall population sex ratio (male/female).....	0.96

Gender Gap Subindexes

	Rank	Score	Sample Average	Female	Male	Female-to-male ratio
--	------	-------	----------------	--------	------	----------------------

Economic participation and Opportunity	101	0.543	0.577			
Labour force participation	82	0.67	0.69	50%	74%	0.67
Wage equality for similar work (survey)	111	0.54	0.64	—	—	0.54
Income (PPP US\$)	84	0.46	0.50	18,070	38,902	0.46
Legislators, senior officials and managers	74	0.27	0.26	21%	79%	0.27
Professional and technical workers	64	0.82	0.68	45%	55%	0.82
Educational Attainment	32	0.997	0.916			
Literacy rate.....	56	0.99	0.85	98%	99%	0.99
Enrolment in primary education.....	63	1.00	0.97	99%	99%	1.00
Enrolment in secondary education.....	1	1.00	0.92	93%	92%	1.02
Enrolment in tertiary education.....	1	1.00	0.81	72%	54%	1.34
Health and Survival	82	0.972	0.958			
Sex ratio at birth (female/male).....	109	0.93	0.92	48%	52%	0.93
Healthy life expectancy.....	67	1.06	1.04	75	71	1.06
Political Empowerment	80	0.087	0.142			
Women in parliament.....	56	0.21	0.19	17%	83%	0.21
Women in ministerial positions.....	88	0.09	0.13	8%	92%	0.09
Number of years with a female head of state. (in last 50 years)	42	0.00	0.11	0	50	0.00

Additional data

Maternity and Childbearing

Births attended by skilled health staff (as % of total).....	—
Contraceptive prevalence, married women (%).....	60
Infant mortality rate (per 1,000 live births).....	5
Length of paid maternity leave.....	5 months
Maternity leave benefits (% of wages paid).....	80%
Provider of maternity coverage.....	Social security
Maternal mortality ratio per 100,000 live births.....	5
Adolescent fertility rate (births per 1,000 women aged 15–19).....	6.96

Employment and Earnings

Female adult unemployment rate (%)	
Male adult unemployment rate (%)	6
Women in non-agricultural paid labour (as % of total labour force)	41
Ability of women to rise to positions of enterprise leadership*	3.53
Basic rights and Social Institutions**	
Paternal versus maternal authority	0.00
Female genital mutilation	0.00
Polygamy	0.00
Existence of legislation punishing acts of violence against women	0.42

Education and Training

Percentage of female teachers, primary education.....	96
Percentage of female teachers, secondary education.....	66
Percentage of female teachers, tertiary education.....	34

*survey data, responses on a 1-to-7 scale (1=worst score, 7=best score)

** data on a 0-to-1 scale (1=worst score, 0=best score)

Испания

Gender Gap Index 2007

Rank **10**
(out of 128
Countries)

Score **0.744**
(0.00 = inequality,
1.00 = equality)

Key Indicators

Total population (millions), 2005.....	43.40
Population growth (in %).....	1.65
GDP (US\$ billions), 2005.....	678.02
GDP (PPP) per capita.....	24,171
Mean age of marriage for women (years).....	.26
Fertility rate (births per woman).....	1.30
Year women received right to vote.....	1931
Overall population sex ratio (male/female).....	0.96

Gender Gap Subindexes	Rank	Score	Sample Average	Female	Male	Female-to-male ratio
-----------------------	------	-------	----------------	--------	------	----------------------

Economic participation and Opportunity	84	0.589	0.577			
Labour force participation	75	0.71	0.69	57%	81%	0.71
Wage equality for similar work (survey)	117	0.51	0.64	—	—	0.51
Income (PPP US\$)	76	0.50	0.50	16,751	33,648	0.50
Legislators, senior officials and managers	33	0.47	0.26	32%	68%	0.47
Professional and technical workers	57	0.89	0.68	47%	53%	0.89
Educational Attainment	39	0.994	0.916			
Literacy rate.....	64	0.98	0.85	97%	99%	0.98
Enrolment in primary education.....	71	0.99	0.97	99%	100%	0.99
Enrolment in secondary education.....	1	1.00	0.92	99%	95%	1.04
Enrolment in tertiary education.....	1	1.00	0.81	72%	59%	1.22
Health and Survival	74	0.973	0.958			
Sex ratio at birth (female/male).....	109	0.93	0.92	48%	52%	0.93
Healthy life expectancy.....	1	1.06	1.04	75	70	1.07
Political Empowerment	5	0.421	0.142			
Women in parliament.....	7	0.56	0.19	36%	64%	0.56
Women in ministerial positions.....	1	1.00	0.13	50%	50%	1.00
Number of years with a female head of state. (in last 50 years)	42	0.00	0.11	0	50	0.00

Additional data

Maternity and Childbearing

Births attended by skilled health staff (as % of total).....	—
Contraceptive prevalence, married women (%).....	81
Infant mortality rate (per 1,000 live births).....	4
Length of paid maternity leave.....	16 weeks
Maternity leave benefits (% of wages paid).....	100%
Provider of maternity coverage.....	social security
Maternal mortality ratio per 100,000 live births.....	5
Adolescent fertility rate (births per 1,000 women aged 15–19).....	9.31

Education and Training

Percentage of female teachers, primary education.....	69
Percentage of female teachers, secondary education.....	56
Percentage of female teachers, tertiary education.....	39

Employment and Earnings

Female adult unemployment rate (%)	15
Male adult unemployment rate (%)	8
Women in non-agricultural paid labour (as % of total labour force)	41
Ability of women to rise to positions of enterprise leadership*	3.95
Basic rights and Social Institutions**	
Paternal versus maternal authority	0.00
Female genital mutilation	0.00
Polygamy	0.00
Existence of legislation punishing acts of violence against women	0.25

*survey data, responses on a 1-to-7 scale (1=worst score, 7=best score)

** data on a 0-to-1 scale (1=worst score, 0=best score)

Обединено Кралство

Gender Gap Index 2007

Rank **11**
(out of 128
Countries)

Score **0.744**
(0.00 = inequality,
1.00 = equality)

Key Indicators

Total population (millions), 2005.....	60.23
Population growth (in %).....	0.66
GDP (US\$ billions), 2005.....	1,619.53
GDP (PPP) per capita.....	29,571
Mean age of marriage for women (years).....	26
Fertility rate (births per woman).....	1.70
Year women received right to vote.....	1928
Overall population sex ratio (male/female).....	0.98

Gender Gap Subindexes

	Rank	Score	Sample Average	Female	Male	Female-to-male ratio
Economic participation and Opportunity	32	0.695	0.577			
Labour force participation	36	0.85	0.69	69%	82%	0.85
Wage equality for similar work (survey)	61	0.66	0.64	—	—	0.66
Income (PPP US\$)	22	0.65	0.50	24,448	37,506	0.65
Legislators, senior officials and managers	29	0.49	0.26	33%	67%	0.49
Professional and technical workers	59	0.85	0.68	46%	54%	0.85
Educational Attainment	1	1.000	0.916			
Literacy rate.....	1	1.00	0.85	99%	99%	1.00
Enrolment in primary education.....	1	1.00	0.97	99%	99%	1.00
Enrolment in secondary education.....	1	1.00	0.92	97%	93%	1.03
Enrolment in tertiary education.....	1	1.00	0.81	70%	51%	1.37
Health and Survival	67	0.974	0.958			
Sex ratio at birth (female/male).....	1	0.94	0.92	49%	51%	0.94
Healthy life expectancy.....	85	1.04	1.04	72	69	1.04
Political Empowerment	12	0.307	0.142			
Women in parliament.....	47	0.25	0.19	20%	80%	0.25
Women in ministerial positions.....	14	0.40	0.13	29%	71%	0.40
Number of years with a female head of state. (in last 50 years)	7	0.30	0.11	12	39	0.30

Additional data

Maternity and Childbearing

Births attended by skilled health staff (as % of total).....	99
Contraceptive prevalence, married women (%).....	84
Infant mortality rate (per 1,000 live births).....	5
Length of paid maternity leave.....	26 weeks

Maternity leave benefits (% of wages paid)	90 for the first 6 weeks and flat rate after
Provider of maternity coverage.. ..	Employer (refunded for 92% by public funds)

Maternal mortality ratio per 100,000 live births.....	11
Adolescent fertility rate (births per 1,000 women aged 15–19).	25.83

Education and Training

Percentage of female teachers, primary education.....	82
Percentage of female teachers, secondary education.....	61
Percentage of female teachers, tertiary education	40

Employment and Earnings

Female adult unemployment rate (%).....	4
Male adult unemployment rate (%).....	5
Women in non-agricultural paid labour (as % of total labour force)	50

Ability of women to rise to positions of enterprise leadership*.....

4.98

Basic Rights and Social Institutions**

Paternal versus maternal authority.....

0.00

Female genital mutilation .....

0.00

Polygamy.....

0.00

Existence of legislation punishing acts of violence against women....

0.08

*survey data, responses on a 1-to-7 scale (1=worst score, 7=best score)

** data on a 0-to-1 scale (1=worst score, 0=best score)

Дания

Gender Gap Index 2007

Rank **8**
(out of 128
Countries)

Score **0.752**
(0.00 = inequality,
1.00 = equality)

Key Indicators

Total population (millions), 2005.....	5.42
Population growth (in %).....	0.27
GDP (US\$ billions), 2005.....	171.21
GDP (PPP) per capita.....	30,224
Mean age of marriage for women (years).....	.31
Fertility rate (births per woman).....	1.80
Year women received right to vote.....	1915
Overall population sex ratio (male/female).....	.098

Gender Gap Subindexes

	Rank	Score	Sample Average	Female	Male	Female-to male ratio
Economic participation and Opportunity	18	0.734	0.577			
Labour force participation	16	0.90	0.69	74%	83%	0.90
Wage equality for similar work (survey)	39	0.72	0.64	—	—	0.72
Income (PPP US\$)	6	0.73	0.50	27,048	36,882	0.73
Legislators, senior officials and managers	63	..0.33	0.26	25%	75%	0.33
Professional and technical workers	1	1.00	..0.68	52%	48%	1.08
Educational Attainment	1	1.000	0.916			
Literacy rate.....	1	1.00	0.85	99%	99%	1.00
Enrolment in primary education.....	1	1.00	0.97	99%	97%	1.01
Enrolment in secondary education.....	1	1.00	0.92	93%	90%	1.03
Enrolment in tertiary education.....	1	1.00	..0.81	87%	61%	1.42
Health and Survival	96	0.970	0.958			
Sex ratio at birth (female/male).....	87	0.94	0.92	49%	51%	0.94
Healthy life expectancy.....	101	1.03	1.04	71	69	1.03
Political Empowerment	13	0.305	0.142			
Women in parliament.....	5	0.58	0.19	37%	63%	0.58
Women in ministerial positions.....	11	0.50	0.13	33%	67%	0.50
Number of years with a female head of state (in last 50 years)	42	0.00	0.11	0	50	0.00
Additional data						
Maternity and Childbearing						
Births attended by skilled health staff (as % of total)..—						
Contraceptive prevalence, married women (%).....	78					
Infant mortality rate (per 1,000 live births).....	.5					
Length of paid maternity leave.....	18 weeks					
Maternity leave benefits (% of wages paid)..	.90% up to a ceiling					
Provider of maternity coverage.....	State					
Maternal mortality ratio per 100,000 live births.....	.7					
Adolescent fertility rate (births per 1,000 women aged 15–19).....	6.76					
Education and Training						
Percentage of female teachers, primary education..	—					
Percentage of female teachers, secondary education..	—					
Percentage of female teachers, tertiary education.....	—					
Employment and Earnings						
Female adult unemployment rate (%)	5					
Male adult unemployment rate (%)	5					
Women in non-agricultural paid labour (as % of total labour force)	48					
Ability of women to rise to positions of enterprise leadership*						
Basic rights and Social Institutions**						
Paternal versus maternal authority	0.00					
Female genital mutilation	0.00					
Polygamy	0.00					
Existence of legislation punishing acts of violence against women	0.25					

*survey data, responses on a 1-to-7 scale (1=worst score, 7=best score);

** data on a 0-to-1 scale (1=worst score, 0=best score)

Белгия

Gender Gap Index 2007

Rank **19**
(out of 128
countries)   Score **0.720**
(0.00 = inequality,
1.00 = equality)

Key Indicators

Total population (millions), 2005.....	10.48
Population growth (in %).....	0.55
GDP (US\$ billions), 2005.....	249.35
GDP (PPP) per capita.....	28,575
Mean age of marriage for women (years).....	28
Fertility rate (births per woman).....	1.70
Year women received right to vote.....	1948
Overall population sex ratio (male/female).....	0.96

Gender Gap Subindexes

	Rank	Score	Sample Average	Female	Male	Female-to-male ratio
Economic participation and Opportunity	46	0.668	0.577			
Labour force participation	54	0.79	0.69	57%	73%	0.79
Wage equality for similar work (survey)	84	0.63	0.64	—	—	0.63
Income (PPP US\$)	32	0.63	0.50	24,123	38,338	0.63
Legislators, senior officials and managers	41	0.43	0.26	30%	70%	0.43
Professional and technical workers	54	0.92	0.68	48%	52%	0.92
Educational Attainment	1	1.000	0.916			
Literacy rate.....	1	1.00	0.85	99%	99%	1.00
Enrolment in primary education.....	1	1.00	0.97	99%	99%	1.00
Enrolment in secondary education.....	1	1.00	0.92	97%	97%	1.00
Enrolment in tertiary education.....	1	1.00	0.81	69%	57%	1.21
Health and Survival	50	0.979	0.958			
Sex ratio at birth (female/male).....	1	0.94	0.92	49%	51%	0.94
Healthy life expectancy.....	61	1.06	1.04	73	69	1.06
Political Empowerment	20	0.232	0.142			
Women in parliament.....	11	0.53	0.19	35%	65%	0.53
Women in ministerial positions.....	28	0.27	0.13	21%	79%	0.27
Number of years with a female head of state. (in last 50 years)	42	0.00	0.11	0	50	0.00

Additional data

Maternity and Childbearing

Births attended by skilled health staff (as % of total)....	—
Contraceptive prevalence, married women (%).....	78
Infant mortality rate (per 1,000 live births).....	4
Length of paid maternity leave.....	15 weeks
Maternity leave benefits (% of wages paid)..	82% for the first 30 days and 75% for the rest (up to a ceiling)
Provider of maternity coverage.....	Social security
Maternal mortality ratio per 100,000 live births.....	10
Adolescent fertility rate (births per 1,000 women aged 15–19).....	8.05

Education and Training

Percentage of female teachers, primary education.....	79
Percentage of female teachers, secondary education...	57
Percentage of female teachers, tertiary education.....	41

Employment and Earnings

Female adult unemployment rate (%)	8
Male adult unemployment rate (%)	7
Women in non-agricultural paid labour (as % of total labour force)	44
Ability of women to rise to positions of enterprise leadership	4.86
Basic rights and Social Institutions**	
Paternal versus maternal authority	0.00
Female genital mutilation	0.00
Polygamy	0.00
Existence of legislation punishing acts of violence against women	0.17

*survey data, responses on a 1-to-7 scale (1=worst score, 7=best score) ** data on a 0-to-1 scale (1=worst score, 0=best score)

България

Gender Gap Index 2007

Rank **25**
(out of 128
countries)

Score **0.708**
(0.00 = inequality,
1.00 = equality)

Key Indicators

Total population (millions), 2005.....	7.74
Population growth (in %).....	-0.53
GDP (US\$ billions), 2005.....	16.03
GDP (PPP) per capita.....	8,036
Mean age of marriage for women (years).....	21
Fertility rate (births per woman).....	1.20
Year women received right to vote.....	1945 ²
Overall population sex ratio (male/female).....	0.93

Gender Gap Subindexes

	Rank	Score	Sample Average	Female	Male	Female-to-male ratio
Economic participation and Opportunity	30	0.699	0.577			
Labour force participation	40	0.84	0.69	52%	63%	0.84
Wage equality for similar work (survey)	86	0.63	0.64	—	—	0.63
Income (PPP US\$)	22	0.65	0.50	6,406	9,855	0.65
Legislators, senior officials and managers	29	0.49	0.26	33%	67%	0.49
Professional and technical workers	1	1.00	0.68	61%	39%	1.56
Educational Attainment	62	0.989	0.916			
Literacy rate.....	58	0.99	0.85	98%	99%	0.99
Enrolment in primary education.....	76	0.99	0.97	95%	96%	0.99
Enrolment in secondary education.....	88	0.98	0.92	87%	90%	0.98
Enrolment in tertiary education.....	1	1.00	0.81	44%	38%	1.16
Health and Survival	37	0.979	0.958			
Sex ratio at birth (female/male).....	87	0.94	0.92	49%	51%	0.94
Healthy life expectancy.....	1	1.06	1.04	67	63	1.06
Political Empowerment	32	0.167	0.142			
Women in parliament.....	36	0.28	0.19	22%	78%	0.28
Women in ministerial positions.....	22	0.31	0.13	24%	76%	0.31
Number of years with a female head of state (in last 50 years)	37	0.00	0.11	0	50	0.00
Additional data						
Maternity and Childbearing						
Births attended by skilled health staff (as % of total).....	99					
Contraceptive prevalence, married women (%).....	42					
Infant mortality rate (per 1,000 live births).....	13					
Length of paid maternity leave.....	135 days					
Maternity leave benefits (% of wages paid).....	90%					
Provider of maternity coverage.....	Social security					
Maternal mortality ratio per 100,000 live births.....	32					
Adolescent fertility rate (births per 1,000 women aged 15–19).....	43.97					
Employment and Earnings						
Female adult unemployment rate (%)	13					
Male adult unemployment rate (%)	14					
Women in non-agricultural paid labour (as % of total labour force)	52					
Ability of women to rise to positions of enterprise leadership*	5.22					
Basic rights and Social Institutions**						
Paternal versus maternal authority	0.00					
Female genital mutilation	0.00					
Polygamy	0.00					
Existence of legislation punishing acts of violence against women	0.33					
Education and Training						
Percentage of female teachers, primary education.....	93					
Percentage of female teachers, secondary education.....	77					
Percentage of female teachers, tertiary education.....	45					

*survey data, responses on a 1-to-7 scale (1=worst score, 7=best score)

** data on a 0-to-1 scale (1=worst score, 0=best score)

² Виж бележката на с.4. Жените в България гласуват за първи път през 1937 и 1938 г.

Демографски и социални характеристики на жените имигранти в изследваните страни

Най-общият профил на жените по страни на произход и по страни на пребиваване, по възраст, образование и заетост в определен сектор на трудовия пазар, а също и по статут, може да бъде проследен според данните от 101 интервюта в следващите таблици:

Таблица 1

Великобритания

Страна	Възраст	Образование	Статут /докум., полудок., недокум./	Промяна в статута	Статут по заетост	Семейно положение	В страната от:
България	44	Професионално	Докум.	Да	Стомат.сестра	Омъжена, 1 дете	1996
България	43	Средно	Полудок.	Да	Камериерка	Омъжена, 4 деца	2007
Гана	47	Магистър, пост док.	Недокум.	Да	Работа по проект	Неомъжена	2002
Филипини	37	Професионално	Полудок.	Не	Грижи за болни	Неомъжена	2005
Филипини	52	Висше	Недокум.	Да	Домашна прислужничка	Омъжена, 1 дете	1999
Русия	24	Средно	Полудок.	Да	Администратор и гледане на бебе	Неомъжена	2006
Китай	31	Начално	Недокум.	Не	Помощник в кухня	Омъжена, 1 дете	2004
Колумбия	32	Професионално	Докум.	Да	Медицински администратор	Неомъжена	2003
Филипини	NA	Начално	Недокум.	Не	Домашна прислужничка	Разведена 1 дете	2004
Турция	48	Начално	Докум.	Да	Текстилна работничка	Омъжена, 2 деца	1989
Турция	38	Средно	Докум.	Да	Помощник в кухня	Омъжена, 2 деца	1989
Турция	31	Средно	Докум.	Да	Работи в ресторант	Омъжена, 2 деца	1990
Турция	38	Начално	Докум.	Да	Домашна прислужничка	Разведена, 2 деца	1997
Косово (Сърбия)	28	Висше	Докум.	Да	Банкерка	Неомъжена	1999
Китай	35	Средно	Докум.	Да	Гледа деца	Омъжена, 2 деца	2000

Общо: 15 респондентки

Таблица 2

Италия

Страна	Възраст	Образование	Статут /док., полудок., недокум./	Промяна в статута	Статут по заетост	Семейно положение	В страната от:
Украйна	45	Средно	Докум.	Да	Гледачка, услуги	Разведена	2002
Украйна	46	Висше	Докум.	Да	Домашни грижи, прислужничка, чистачка, продавачка, учителка	Разведена	2002
Румъния	30	Средно	Докум.	Да	Грижи за бебе, кетъринг	Омъжена	1996
Украйна	50	Висше	Докум.	Да	Кетъринг, камериерка, културен медиатор	Омъжена	2000
Босна	37	Средно	Недокум.	Да	Чистене, грижи, селско стопанство, хранителна промишленост	Омъжена	1992
Босна	33	Начално	Недокум.	Да	Работа в частно домакинство, кетъринг	Омъжена	1997
Буркина Фасо	32	Средно	Докум.	Не	Работа в частно домакинство, туристич. сектор, социален/здравен работник	Омъжена	1995
Сенегал	50	University	Докум.	Да	Работа в частно домакинство, кетъринг	Омъжена	1998
Мароко	35	Начално	Докум. /полудок./	Да	Кетъринг	Разведена	1994
Румъния	33	Средно	Докум., недок.	Да	Работа в частно домакинство, частно здравеопазване (помощник в отделение)	Омъжена	2002
Хърватска	44	Висше	Докум.	Да	Работа в частно домакинство, мед. помощник, кетъринг	Разведена	1996

Общо: 11 респондентки

Таблица 3

Австрия

Страна/ регион	Възраст	Образование	Семейно положение	Промяна в статута	Статут по местоживееене	В страната от
Бивш СССР	29	Висше	Омъжена	Да	Дългосрочно разрешение за престой	2006
Бивш СССР	42	Средно	Разведена	Да	Недокум.	2003
Украйна	50	Висше	Омъжена	Не	Турист	20 дни
България	30	Висше	Неомъжена	Да	Гражданин на ЕС	2002
Полша	30	Средно	Неомъжена	Да	Гражданин на ЕС	2003
Словакия	54	Средно	Неомъжена	Да	Гражданин на ЕС	1996
Полша	38	Средно	Разведена	Да	Гражданин на ЕС	2007
Словакия	40	Средно	Разведена	Да	Гражданин на ЕС	2001
Турция	28	Средно	Неомъжена	Да	Дългосрочно разрешение за престой	2003
Сърбия	36	Средно	Омъжена	Да	Дългосрочно разрешение за престой	2004
Словакия	25	Средно	Неомъжена	Не	Гражданин на ЕС	2003
Сърбия	49	Начално (грамотна)		Да	Дългосрочно разрешение за престой	1985
Турция	24	Средно	Омъжена	Да	Дългосрочно разрешение за престой	2003
Сърбия	19	Начално	Омъжена	Не	Недокум.	

Общо: 14 респондентки

Таблица 4

Дания

Страна	Възраст	Образование	Статут по местоживееене /докум., полудок., недокум/.	Промяна в статута	Статут по заетост	Семейно положение	В страната от
Турция	28	Начално	Недок.	Не	Ресторантьорство	Разведена	2004
Тайланд	23	Начално	Докум.	Не	Еротична танцьорка/ проститутка	Разведена	2006
Бразилия	22	Средно	Недок.	Не	-Не работи	Омъжена	2006
Турция	19	Начално	Докум.	Не	Кетъринг и др.	Омъжена	2006
Тайланд	29	Начално	Недок.	Не	Кетъринг и др	Разведена	2006
Украйна	27	Висше	Недок.	Да	Еротична танцьорка/ проститутка	Неомъжена	2006
Албания	25	Начално	Недок.	Не	Проститутка	Неомъжена	2006
Филипини	32	Висше	Докум.	Не	Чисти срещу жилище	Омъжена	2003
Филипини	23	Средно	Докум.	Не	Чисти срещу жилище	Неомъжена	2007
Филипини	30	Начално	Докум.	Не	Чисти срещу жилище	Неомъжена	2007
Филипини	26	Начално	Докум.	Не	Чисти срещу жилище	Неомъжена	2007
Филипини	26	Начално	Докум.	Не	Чисти срещу жилище	Неомъжена	2007
Филипини	27	Професионално	Докум.	Не	Чисти срещу жилище	Неомъжена	2007
	30	Колеж - незавършен	Докум.	Не	Чисти срещу жилище	Омъжена	2008
Лтвия	29	Средно	Докум.	Да	Хлебар	Неомъжена	2001
Нигерия	24	Средно	Недокум.	Не	Проститутка	Неомъжена	2007

Общо: 16 респондентки

Таблица 5

Белгия

Страна	Възраст	Образование	Статут /докум., полудок., недокум./	Промяна в статута	Статут по заетост	Семейно положение	В страната от:
Бразилия	30	Средно	Не док.		чистачка	Омъжена	2001
Бразилия	30	-	Не док.		чистачка	Омъжена	2006
Бразилия	32	Средно	Не док.		чистачка	Омъжена	2001
Бразилия	38	Средно	Не док.		чистачка	Живее с партньор	2003 2007
Бразилия	40	Средно	Не док.		чистачка	Разделена с партньор в Белгия	2002 и 2005
Бразилия	54	Средно	Не док.		Чисти къщи и обществени сгради	разведена	2003
Еквадор	31	Средно - незавършено	Не док.		чистачка	Фалшив брак	1999
Еквадор	36	Висше	От полудок. – не док.		чистачка	Разведена и отново омъжена в Белгия	1996 2002
Еквадор	42	Основно	Не док.		чистачка	Омъжена	2003
Полша	19	Средно	Док.		градинарство	Омъжена	2007
Полша	34	-	Док.		градинарство	Омъжена	2007
Полша	40	Основно	Док.		градинарство	Омъжена	2007
Руанда	51	Средно	Док.		Образование, социален работник	Самотен родител	2000

Общо: 13 респондентки

Таблица 6

България

Страна	Възраст	Образование	Статут Док./ полуд/ недок.	Промяна в статута	Статут по заетост	Семейно положение	В страната от
Ирак	28	Висше	Докум.	Да	Заета	Неомъжена	1985
Ирак	40	Средно	Полудок.	Не	Безработна	Вдовица	Окт. 2007
Ирак	55	Средно	Докум.	Да	Заета	Вдовица	1979
Гвинея	27	N/A	Недок.	Да	Безработна	Фалшив брак	N/A
Палестина	40	Висше	Докум	Да	Заета	Омъжена	1989
Палестина	33	Средно	Докум	Да	Заета	Разведена	1991
Украйна	45	Висше	Докум	Да	Нещатна работа	Вдовица	2001
Украйна	34	Средно	Недок.	Да	Сива икономика	Живее с партньор	1991
Украйна	33	Средно	Недок.	Да	Сива икономика	Омъжена	1990
Молдова	30	Средно	Недок.	Да	Сива икономика /трафикирана/	-	N/A
Армения	26	Средно	Полудок.	Да	Сива икономика	Живее с партньор	1996
Монголия	45	Висше	Недок.	Да	Сива икономика	Неомъжена	1995
Гватемала	35	Средно	Недок.	Да	Безработна	Живее с партньор	1998
Либерия	41	Средно	Недок.	Не	Сива икономика	Вдовица	2005

Общо: 14 респондентки

Таблица 7

Испания

Страна	Възраст	Семейно положение	В страната от	Статут /док. полудок., недок./	Статут по заетост	Квалификация.	Промяна в статута	Образование
Уругвай	39	Неомъжена	2002	Докум.	Да	Полуквалифицирана	Да	Средно
Китай	36	Омъжена	2005	Недок.	Да	безработна	Не	Средно
Мали	29	Вдовица	1993	Докум.	Да	квалифицирана	Да	Начално
Мароко	27	Омъжена	2003	Докум.	Да	квалифицирана	Не	Начално
Мароко	33	Неомъжена	2001	Докум.	Да	квалифицирана	Да	Начално
България	39	Омъжена	2001	Докум.	Да	Без квалифик	Да	средно
Китай	55	Неомъжена	1992	Докум.	Да	квалифицирана	Да	висше
Китай	54	Омъжена	1977	Докум.	Да	Без квалифик	Да	начално
Мароко	38	Омъжена	2002	Докум.	Да	квалифицирана	Да	висше
Мароко	38	Омъжена	2000	Докум.	Да	квалифицирана	Да	висше
Мароко	44	Омъжена	2000	Докум.	Да	Квалифицирана	Да	висше
Румъния	35	Омъжена	2005	С разрешение само за престой	Да	Без квалифик.	Не	средно
Румъния	32	Неомъжена	2002	Докум.	Да	Полуквалифицир.	Да	висше
Гамбия	50	Вдовица	1977	Докум.	Да	Квалифицирана	Да	начално
Еквадор	41	Омъжена	2001	Докум.	Да	Без квалифик.	Да	средно
Китай	53	Разведена	2000	Докум.	Не	Безработна	Да	средно
Естония	46	Омъжена	1995	Докум.	Да	Квалифицирана	Да	висше
Аржентина	38	Неомъжена	1995	Докум.	Да	Квалифицирана	Да	висше

Общо: 18 респондентки

Статистика и пол

Основен въпрос в областта на демографската статистика за имигрантите остава точността на данните за техния брой в отделните страни. Въпреки опитите в този проект да се приложат логични формули и методики за оценка и изчисляване на недокументирани имигранти, резултатите остават съмнителни или най-малкото без консенсус в изследователските екипи поради предполагаемите и относителни изходни данни – от преброявания, смъртност, нелегално прехвърляне в трети страни, многократно промяна в статута и изпадане от системите за контрол, както и от социалните мрежи.

Естествено това води и до проблематизиране на данните за жените имигранти и недокументирани работници. По-коректно е да говорим за тенденции в миграционните потоци, техните джандър измерения и присъствие на европейския пазар на труда.

В шест от страните, които са стари членки на ЕС с развит стандарт и трудови пазари се забелязва отчетливо през последните години феминизация на имигрантското присъствие и на женското участие в пазарите на труда, в това число и на полу-и недокументираната заетост. Тази тенденция се формира основно от два фактора стар /икономическа традиция/ и нов /политическа конюнктура/: **1.** Традиционният фактор е добре развитият

специфичен пазар на труда в т.нар. от австрийските колеги "сектор, където емоционалната работа е от съществено значение", а именно – домашните услуги – камериерки, икономки, детегледачки, грижи за стари хора и инвалиди, готвачки и прислужници (този вид услуги е извънредно слабо развит в България и в другите страни от ЦИЕ). Италианските колеги използват друга, също подходяща терминология за този сектор като класифицират тези професии в широкия смисъл на думата като "полагане на грижи". Към този развит сектор могат да се добавят и услугите в туризма – хотелски камериерки, сервитьорки в ресторанти и барове, чистенето на офиси. Освен това по своята тежест е необходимо да се отдели място и за нуждите на секс индустрията, която се възползва и участва в организацията на трафика на жени, и **2**. Интензивната вълна на миграции след 1989 г. от страните от Централна и Източна Европа, от бившите съветски републики, както и от страните на бивша Югославия, където 90-те години бяха белязани с военни конфликти. Мощен поток жени от тези страни след падането на желязната завеса намери свободните ниши на този добре развит пазар на труда, в това число и в областта на селското стопанство, където преференциално се насочиха и представители на малцинствата от тези страни, за да намерят препитание в сектор, където имат квалификация и трудов опит, а също и надежда за оцеляване.

В България като нов член на ЕС, бедна и непривлекателна страна за мигрантите, която е предпочитана основно като транзитна и гранична в периферията на ЕС, тенденцията на феминизация на имиграцията все още не е настъпила, макар това да се оспорва от част от изследователите. Впрочем тези спорове се водят не на базата на конкретни и точни статистики, а по-скоро според логиката, че България, Румъния, както и някои други страни, които се стремят към присъединителен процес, са част от общата европейска тенденция. Засега сред изследователската общност в България единствено учените от ИМИР и изследванията на БХК се опитват да докажат, че все още в България имиграцията е в полза на мъжете.³ Тук можем да добавим, че 93.4% от имигрантите в България са в трудоспособна възраст между 26 и 45 г., което е точно обратното на полововъзрастовата структура на местното население.

Всъщност България и другите посткомунистически страни по-скоро участват в общоевропейския процес на миграционната феминизация като източник на мигриращи жени в другите страни от ЕС. Тези източноевропейски жени пристигат като конкуриращи жените от Филипините и Тайланд, Бразилия и Турция като преобладаващо се вливат в секторите на домашните прислужници, гледачките на деца и възрастни хора, в целия спектър на услугите в туризма, а също така и в селското стопанство. Разбира се трябва да се има предвид, че българките, както и

---

³ Изследване на правата на мигрантите в България, Доклад на БХК, ноември 2006 г., с.20, където те изчисляват, че мъжете са 62% от всички имигранти в БГ.

останалите жени от Централна и Източна Европа, от бившите Съветски републики са извънредно уязвими и доминират през последните 15-18 години трафика на жени за Западна Европа, както и за страните на Балканите с акцент към районите, където са разположени военни умиротворителни контингенти.

Според изследването на ВХК от 2006 г. жените представляват 80% от руските имигранти в България, както и видимото им надмощие от другите страни на ОНД, Централна и Източна Европа.⁴

Всяка година жертви на трафик в света стават около 800000 души и трафикът на хора е третият по големина и печалба отрасъл в света. Приходите за година от този трафик са между 8 и 12 милиарда евро. Само от България годишно 10000 жени стават жертва на трафик с цел сексуална експлоатация. По повод скандал с българска проститутка в Белгия, брѳкселският в. "Соар" цитира анонимен белгийски полицаи, който твърди, че 70% от 200 проститутки само край Северната гара в Брѳксел са българки.⁵

Според данните на Испания 70% от жените, които са наети в сексуалния бизнес са мигрантки от различни страни. Те правят уточнението, че не винаги това е резултат на трафик на бели робини, а понякога е лично решение на имигранта.

Семеен статус/гражданско състояние и адаптация в новата среда

Жените имигранти принадлежат към всички категории по семейния си статус – омъжени, разведени, неомъжени, вдовици, с деца и без деца. В 7-те страни от 101 интервюирани жени имигранти 43 са омъжени, а 5 живеят с партньори, 28 са неомъжени, 15 са разведени, 6 са вдовици, декларирани бяха 2 фалшиви брака, 2 отказват да съобщят за семейното си състояние. Броят на децата варира от 1 до 3, като изключение е жена от България имигрантка във Великобритания, която има 4 деца и вероятно е рома по етнически произход, както имигрантка в Испания, която отглежда 3 деца. Една респондентка от Белгия е самотен родител. Тъй като нямаме данни за числеността на децата за всичките седем страни можем отново да констатираме само тенденцията, че обичайният брой деца е 1-2 рядко до 3. Малко по-конкретна е информацията от Испания където 11 от 18-те интервюирани жени имат деца, а в два от случаите те живеят в родните си страни – едната е китайка, чието единствено дете е на 23 години и е напълно независимо, а другата е румънка, чиито две деца са ученици и са оставени на грижата на роднина.

Семейният статус е важна част от процеса на влизане в страната домакин, както и от последвалия процес на адаптация. Мнозинството от имигрантите в България например (61.8%) са избрали самостоятелната миграция, докато 38.2 % са били придружени от друг член на семейството: съпруг/а или

---

⁴ Пак там, с.21

⁵ Препечатка от в. „Соар” във в.24 часа, 23 ноември 2008, с.24

партньор/ка (21.6%), дете/деца (13.8%), родител/и (6%), или близък приятел/и (6%) и т.н. По-голямата част от мигрантите в България са женени/омъжени или във фактическо съжителство с партньор/ка (63.4%). Значителен е процентът на смесените бракове с българ(к)и (57.4%), който е по-висок при жените (61.1%) и малко по-нисък сред мъжете (55%). Средностатистическото имигрантско семейство има едно (42.7%) или две деца (41.8%), 46.8% от които са с българско гражданство.⁶

Според наблюденията на колегите от Испания събирането/прегрупирането на семействата е сравнително нова тенденция и е резултат от миграцията на мъже, пристигнали в началото на 2000 г. Новопристигналите им съпруги/дъщери, братовчедки имат само разрешение за престой, но независимо от това понякога работят като чистачки. Пристигат главно от Пакистан, Мароко, Латинска Америка.

Един от вариантите е събиране на семейството, когато единият от съпрузите вече е осъществил значителен престой в страната домакин, има работа и се е приспособил към недокументирания статут или към прехода си от статут в статут. Той вече е опознал местната култура и въвежда семейството си, което ускорява и улеснява адаптацията. Подобни характеристики има и при сключването на реални, фиктивни и уредени бракове, както с местни партньори, така и със сънародници имигранти с вече уреден статут на пребиваване. Те дават възможност на новодошлите жени/мъже имигранти да уредят чрез брак статута си, да опознаят местната култура и да намерят работа по лесно и по-безпроблемно да се впишат в социалната среда.

Разбира се, семейството в подобни случаи не рядко може да играе ролята и на поробващ и дискриминиращ фактор. Ето два примера посочени от колегите от Австрия:

„Събирането на семейства е един от начините за идването на жени мигрантки. То може да бъде и основата на традиционните модели за „уредване“ на женитби като намиране и последващ трансфер в страната домакин на „местни“ жени като съпруги“. (A-I27). Друг пример са уговорени бракове между устроени мигранти в Австрия и жени от техните родни страни какъвто е случая с A-I29 – туркиня мигрантка, която живее в къщата на своя съпруг и се чувства много изолирана и експлоатирана. *„През цялото време съм в къщи. Изпаднах в криза. В домакинството съм експлоатирана като слугиня. Изпаднах в депресия. Нямах никой, не се разбирах със свекърва ми. ... В продължение на три месеца си бях в къщи и изпаднах в депресия. Да не познаваш никой и да не излизаш никъде. Приех го.“* Тя успява да се измъкне от тези насилнически семейни структури и да се запише на курс по немски език, както и да започне нелегална работа, за да може да преживява. Сама успява да уреди трудовия си статут, дори успява да уреди събиране на семейството си /майка и близки роднини/. Независимо от

---

⁶ Изследване на правата на мигрантите в България, Доклад на БХК, ноември 2006 г., с.21

усилията, които прави като еманципирана жена натискът на традиционните мъжки доминиращи модели е все още силен и тя чува укори да не ходи по улицата сама – като разведена туркиня.

Друг случай (A-I20) показва миграцията като насилствено бягство на базата на масивна, животозастрашаваща джендър дискриминация. Отказът от насилствен брак и физическото насилие от страна на мъжката част от нейното семейство са я накарали да напусне родната страна, за да спаси живота си. Тя успява да избяга от жестоките патриархални структури в родината си, да предприеме пътуване през Европа (без да знае езици!), да уреди статута си независимо от силните патриархални структури вътре в етническата общност в Австрия, от която трябваше или да избяга или да се бори с нея.

Подобни случаи на бягство от крайно консервативни патриархални традиции, които засягат мъже има в интервютата от България. Респондент от Ливан /BUL 4/ посочва като причина за бягството си в България фактът, че е бил принуден от семейството си да се откаже от любимата си, защото произхожда от друга етно-културна общност, след което бил оженен насилно за избрана от родителите му първа братовчедка. Това е било последвано от раждането на увредено потомство.

Интервю с косовски албанец имигрант в Германия от предишно изследване разказва как е бил тласнат да се включи в отрядите на АОК и да се превърне в командир на бойна единица единствено, за да избяга от жената, за която е бил оженен насилствено от родителите на двете семейства и с която е живеел в кошмар.⁷

За не малко жени от Турция и други страни от Близкия и Средния Изток емиграцията в страните от Западна Европа като част от семействата на имигранти обаче, е единствен шанс да се освободят от зависимост и насилие в семейството и да се еманципират. Работата на терен в Германия, където турската диаспора е най-значителната в Европа, показва не един и два случая, в които жените успяват да получат развод, като се опират на по-либералното местно законодателство, да се възползват от социалната система на страната домакин, да получат защита и да започнат самостоятелен живот, което би било немислимо в страната им по произход.

По подобен начин са превърнати в робини на семействата си жените от Филипините и Тайланд в Дания, както младите жени и мъже от Китай в България, които дори неомъжени/неженени и изпратени, за да работят в страните домакин, всъщност изпращат всичко спечелено за семействата си, създават условия, за пристигането, настаняването и адаптацията на нови членове от семейството.

Два цитата от интервютата от Дания илюстрират съдбата на жените имигранти от Средния Изток: *“Моето положение повече или*

---

⁷ Zhelyazkova, Antonina. Albanian Prospects. Fieldwork., IMIR, 2003, p.78-79

по-малко е характерно за жените от моята страна. Първо се женим, после нещо се случва и се развеждаме, но не можем да се върнем в страната си защото сме станали за срам – тогава трябва да останем и да се оправяме сами. Ако нямаш обществени компетентности и не искаш да работиш здраво, то ставаш приятел с ужасни и много лоши хора.

Ако имате проблем със семейството, в което живеете и работите – а някои имат – то вие трябва да отидете в полицията. Понякога може да се намери друго семейство – чрез приятели или чрез интернет. Проблемите обикновено са злоупотреба и малтретиране – понякога семейството е стриктно по отношение на посещение на ваши приятели в дома им, понякога не харесват как чистиш. Условиата са записани в договора, но понякога не ви пускат да ходите на езикови курсове, макар че е записано в договора. Ситуацията е много типична за жени от този регион. Идвайки в Дания като домашни прислужници с ограничено разрешение за престой се надяваме да останем за по-дълго или за постоянно чрез брак.

Като оставим настрана специфичната уязвимост сред жените, които са се развели с местен или натурализиран мигрант (в такива случаи те губят законността на пребиваването си в страната) и случаите с еротичните танцьорки/проститутки (доминирани от жени), изглежда, че други разлики няма. Повечето респонденти разглеждат вида статут – легален/нелегален като основен фактор за възникването на подобни ситуации с разрез „джендър“.

Според испанските интервюта всичките интервюирани жени мигранти с деца преценяват и декларират, че са много добре интегрирани. В някои случаи интеграцията на децата в новото общество е фундаментален фактор и ако не е постигната интеграцията на децата, майката е склонна да се върне с децата в родната си страна.

В България опитът показва, че в една от най-трудно интегриращите се групи – тази на китайците – децата се превръщат в някакъв вид връзка на родителите, на роднините с обществото домакин, като съдействат чрез знанието на езика, чрез по-доброто познаване на местните традиции, култура и обществени правила за поне частичното включване на възрастните. Жените от Близкия изток също имат възможност да излязат от семейната капсулация и да създадат някакви контакти със социалната среда на обществото приемник единствено чрез децата и тяхното включване в здравната и образователната система на страната домакин.

Свои специфики има съдбата на част от жените от бившите комунистически страни. Безработицата и ниският стандарт в страните им по произход в периода на преход към пазарна икономика ги принуждават, въпреки понякога по-напредналата си възраст и висшето образование, да работят в сектора на „емоционалните услуги“, за да изпращат в родината си пари на семействата си за издръжка, както и за образованието на децата

или внуците си. В мъчителния икономически и политически преход в тези страни, който минава през етапи на "див капитализъм" и корупция, в страните от Югоизточна и Централна Европа, Русия, Украйна и др. се разместваха социалните йерархии и напълно неприспособими работници бяха изхвърлени на европейския пазар на труда. Такива са например защитените в социалистическия период категории хора с висше и специално образование, студенти, деца, пък дори и земеделци със специална квалификация.

В предходно изследване на българския екип в Гърция са натрупани интервюта с имигранти жени на средна възраст, голяма част от които с висше образование, които мъчително се адаптираха към положението си на домашни прислужници – инженери от закрити военни заводи, учителки, филоложки и т.н., които изпълняваха ролята на икономки, детегледачки, грижещи се за стари хора и инвалиди, които са на денонощен работен ден и някои от които не получават почивен ден по два-три месеца. Онези пък, които са имали нещастieto да попаднат в по-изолирани селскостопански райони, често са подлагани на сексуална експлоатация от всички мъже в семейството, където са наети да вършат домакинската работа.⁸

В страните от Централна и Източна Европа, от бившите Съветски и Югославски републики се заговори за синдрома на новото поколение деца с родители имигранти. Много от тези деца остават в родните си страни, за да бъдат отглеждани от баби, дядовци, роднини и съседи, докато родителите изкарват и изпращат средства от приемните страни. Това преобърна моралните устои на тези общества, защото израстна ново поколение без пряка родителска грижа, с виртуална майчина любов и бащин респект, но едновременно със силно изразен консуматорски идеал "аз съм сам/сама, и това ми дава свободата да правя каквото си поискам, освен това имам еврото, които ми изпращат родителите и хубавите дрехи от там, видеото и CD-то".⁹

Подобни са оценките за ролята на семейството, които идват от интервюираните в Белгия жени имигранти, чиито страни на произход са преобладаващо от Южна Америка. По един или друг начин, историите на жените са свързани с големината на семейството, разглеждано или като бремене, или като подкрепа. Таблица 5 на стр. 17 показва, че някои са самотни майки, а други отглеждат децата си със своите партньори, но съдбата на децата – най-вече тяхното бъдеще – е част от проекта, дори когато условията на живот се окажат изключително трудни.

Разглеждайки големината на семейството забелязваме, особено при бразилските жени, че те трябва да се грижат за повечето административни проблеми на домакинството, като намиране на адвокат за съпруг, затворен в център за имигранти, за установяване на контакти със социалните служби или с

---

⁸ Пак там, с. 216

⁹ Архив на А. Желязкова, интервюта с ученици – 2005-2008 г.

хазяина, предоставил отворителен подслон. И отново, тук от значение е традиционната местна култура. Същото се отнася за българките мигрантки независимо къде са те. Те могат да се справят с повечето от проблемите защото са в т.н. 'мачо' общества и жените са тези, които се справят с всички ежедневни потребности. Такава е съдбата и на жените от Украйна, Молдова и бившите социалистически страни.

ВЕ 20 е вярвала, че след като пристигне в Белгия ще работи като секретарка или продавачка в магазин. Но и тя като другите е работила като домашна прислужница в семейства, които изобщо не са я уважавали. Арестът на съпруга ѝ на строителната площадка и задържането му в център за имигранти са я принудили за първи път да се обърне към администрацията и да се съпротивлява. Дотогава, приемайки се като нелегална, тя не е знаела, че има някакви права и най-вече, че има право на социални помощи от местния Център за социални грижи. Именно от този момент тя решава да отдели време за уроци по френски. Сега се чуди, дали бъдещето на нейните деца няма да е по-сигурно в Белгия.

При двойката ВЕ 23 и 24, съпругата е отговорна за узаконяване на проекта и успява да реализира необходимите формалности.

"Моят дядо е италианец. Моят произход е европейски. Затова отидох в Италия, за да стана италианка. Това е известен факт сред бразилската общност. Аз го знаех това още докато бях в Бразилия. Всъщност, това ни накара да вземем решение и да заминем Две години преди да заминем аз започнах да си подготвям необходимите документи в Бразилия. Това е дълъг процес: Аз знаех какви документи се искат и ние дойдохме в Европа с всичките необходими документи..

Първо трябваше да живея 8 месеца в Италия. (...) Съпругът ми остана в Белгия. Аз живеях в Белгия, но всеки месец ходех за една седмица в Италия. След 8 месечна процедура получих италианско гражданство. Тъй като сме женени, съпругът ми също има право на регуларизация. Процедурата е следната: през ноември 2007 двамата се регистрирахме в общината Anderlecht. Представихме документи за брак, за да докажем, че сме легално женени и той получи временни документи за двумесечен престой. (...) Аз имам право да остана в Белгия, да работя, всичко... От януари моят бос ще ме обяви официално... Ако има проблеми, отивам директно в италианското консулство. (...). Познаваме горе-долу закона. Човек може да получи много информация от други бразилци".

Често, при пристигането си бразилските мъже нямат представа за трудностите, които им предстоят. За разлика от жените те са по-наивни. Както казва 29:

"По-лесно е да се дойде в Белгия, защото е нужен само самолетен билет. Освен това имам двама братовчеди, които живеят тука. Те ми казаха, че ще науча лесно езика, че ще се запиша в училище и че те ще ми помогнат да си намеря работа. За мен беше много трудно да разбера какво значи да живееш

нелегално. Знаех, че не е лесно, но не подозирах, че ще е толкова трудно. Те ми казваха, че са добре тук, че имат къде да живеят, че имат работа. И аз им вярвах”.

В разговора с ВЕ 23 и 24, съпругът разказва какво е очаквал при пристигането си в Белгия, докато съпругата описва стъпките, които е трябвало да предприеме, за да постигне тези очаквания. Тя винаги казва “ние”, но тя е единствената, която говори езика достатъчно добре, за да се справи с администрацията.

ВЕ 23, съпругът: “Често те пристигат тука, за да си купят къща, кола или с цел да започнат бизнес в Бразилия. В наши дни не е възможно да постигнеш тези неща чрез нормална работа в Бразилия. Идвайки в Европа – две години са достатъчни за постигане на тези цели, ако имаш добра работа. Дори за къща, защото те не са много скъпи в Бразилия”

ВЕ 24, съпругата: “Това, което се случва е, че те разбират каква е реалността тука, разбират, че няма да могат да постигнат целите си бързо. Затова остават за по-дълго”.

Въпрос: А какво ще кажеш за всички процедури за получаването на документи – само за да намериш по-добра работа ли ги искаш или защото планираш да останете тук?

ВЕ 24: Ние харесваме живота тука и смятаме да останем за дълго. Бихме искали да си купим апартамент, да имаме хубава кола, да създадем семейство и да живеем тук. Всичко тук е по-хубаво; услугите, спокойствието, няма реално насилие. В Бразилия печелиш малко и живееш малко, защото нямаш пари да ядеш достатъчно плодове, да си купиш TV. А тук след един ден работа можеш да си купиш TV!

Въпрос: А ако имахте възможност да печелите много пари в Бразилия и да имате същия жизнен стандарт къде бихте предпочели да живеете – тук или там?

ВЕ 24 “Тук. Тука има култура, образование за децата, което не съществува в Бразилия. Всъщност, белгийците се отнасят с бразилците добре, добри са с тях. Съвсем инцидентно може да имаме проблеми като тези с общината и често с някои фламандци, но не срещаме често много такива във всекидневното. С другите чужденци имаме нормални отношения. Това не са въпроси на националности, а на хора с хора”.

Да добавим, че тази жена вече е планирала всичко: тя иска да смени района и да напусне гетото. Тя иска да живее сред белгийци и да се интегрира към местната култура.

В недобра светлина коментари за мъжете/съпрузите си и за ролята на жените при адаптацията в имиграция дават и жените от Централна и Югоизточна Европа, от Русия, Украйна, Молдова и други бивши съветски републики, което още веднъж потвърждава тенденцията за важността на традиционната култура и семейната традиция при адаптацията на имигрантските семейства в страната приемник. Не малко от жените от бившия соцлагер споменават, че съпрузите им по-трудно се адаптират в новата среда, по-дълго търсят работа, не се съгласяват на каква да е заетост, трудно се примиряват, че работните места са далеч под квалификацията

и образованието им. Често се отказват и се връщат в страната по произход или въобще остават в къщи, а съпругите издържат семейството. В определен момент става ясно, че е по-функционално за семейството жените да останат сами в страната домакин и да печелят средства, които да изпращат на семейството в страната по произход след като мъжете са се завърнали там. Всъщност, жените не се адаптират по-лесно, те се адаптират по-бързо по необходимост, защото са свикнали да се справят с всичко в бившите социалистически страни, за да осигурят семействата си.

Респондентката от Украйна интервюирана в България казва: *"Жените винаги се справят, защото най-важната им ценност е, да защитят от бедност семействата си и основно децата си. Съгласни са на всякаква работа, а са и по-издръжливи, не са претенциозни, търпят на унижения."/>*BUL20/

Жени емигрантки от България споделят, че местните мъже в Испания, Италия, Гърция, както и техни колеги имигранти от Албания, Турция и други страни с по-консервативни нагласи се учудват на българския феномен /по-точно е да се нарече посткомунистически/, жените да понасят трудностите на емиграцията и да работят, за да издържат съпрузите и децата си: *"Това при нас не е възможно, казват им албанци имигранти или местни испанци, мъжът е длъжен да издържа жена си и децата си. Дори не си представяме ситуация като вашата, мъжете стоят в къщи, четат вестник, пият ракия и гледат децата, а вие сте изложени на всякакви рискове в чужда страна, с работодатели, които не ви уважават и без мъжка закрила".*¹⁰

Точно противоположна е ситуацията с жените от Близкия Изток, които са пристигнали като бежанци и имигранти в България. Варианти от тези страни да тръгнат млади жени на самостоятелна трудова миграция са изключителна рядкост. Всички интервюирани мъже са единодушни, че ситуацията на жените мюсюлманки бежанки или търсещи закрила, особено тези, които в редки случаи, но по една или друга причина са пристигнали сами с деца, но без придружаващ ги пълнолетен мъж от семейството, е крайно тежка. Тази информация е получена от самите жени, но се потвърждава и от мъжете. Те не могат свободно да общуват с мъже, а още в изолатора, след нелегално преминаване на границата, се оказват сред преобладаваща мъжка среда, в това число и охранителите. В подобна среда, където трудностите се засилват и от липсата на език за комуникация, те дори не са в състояние да помолят за необходимото за своите хигиенни и здравни нужди. След излизане от изолатора, в общежитията за бежанци оцеляват също по-трудно, защото са принудени да се справят с минималната помощ от 30 евро месечно на човек. Традиционната култура ги затруднява в контактите с по-опитни бежанци и имигранти, които имат неколкогодишен опит в страната домакин, както и с местните посредници за намиране на работа. Тъй като по принцип институциите, които се занимават

---

¹⁰ Архив на ИМИР – интервюта с българки, работещи в Гърция, Испания, Италия....

със статута на бежанците са по-благосклонни към самотните жени, особено, когато са с деца, те стават обект на настойчив интерес от страна на други бежанци, нелегални имигранти и хора от изолаторите, които се надяват чрез брак с тях, дори и фиктивен, да придобият статут и да се спасят от екстрадиране.

Едни от най-тежките интервюта на българския изследователски екип бяха именно с такива жени, които се намираха в многостепенен стрес – загубили дома, традиционната си среда, а някои съпрузите и част от семейството си, седмици труден преход през планините в ръцете на трафиканти на хора, за да преминат зелената граница, с разклатено здраве, попаднали в преобладаващо мъжка среда, която им предлага страховити алтернативи, без познаване на езика и при дефицит на преводачи, те са в състояние на пълна житейска безизходица и в депресия. Така се чувстват жените бежанки и търсещите закрила в България, които не са очаквани от роднини и които идват от Ирак, Афганистан, Иран. Институциите в България все още не са гъвкави и не съумяват да се възползват от земляческите организации на имигрантите, които предлагат услугите си като преводачи и като първа помощ за новодошлите. /Bul-FG; BUL12; BUL7; BUL16/

Именно това и допълнителни фактори, които бяха описани в цялостния анализ на интервютата, превръщат България в транзитна страна, в която усилията на преобладаващата част от мигрантите е, да си осигурят средства и сигурни канали, за да се прехвърлят в други европейски страни.

Жените имигранти и образованието

В тази категория на различието между настоящия достъп на мъжете и жените до образованието се измерва чрез съотношения жени-мъже в началното, средното и висше образование. Един по дългосрочен поглед на възможностите на страната да обучава равен брой жени и мъже се определя чрез съотношението на женската грамотност спрямо мъжката такава.

Както може да се проследи по Джендър индексите от 2007¹¹ за седемте страни, участници в проекта, образователното равнище на жените на национално ниво е приблизително сходно и добро. По индекс на равнопоставеност в образованието жените и в седемте страни са в една позиция – 0.916, което е съвсем близо до пълното равенство, а участието им в преподавателските професии също е съизмеримо с известни нюанси на тежест в средното, началното или висшето образование за всяка от страните.

На този фон интересен за социалното профилиране на жените имигранти е техният образователен ценз и тежестта му в процеса на социализация и интеграция в страната приемник. Парадоксалното е, че нивото на образование и квалификация в повечето случаи няма общо и не е фактор за женската

---

¹¹ Global Gender Gap Index Report 2007

имигрантска реализация на недокументирания, а често и на документирания пазар на труда в страните домакин.

По-долу е дадена таблица, показваща образователното равнище на интервюираните жени.

Образование	мъже	жени
основно	13	24
средно	51	41
Образование след гимназия	44	34

По страни положението е следното: В Белгия всички жени респондентки работят под образователното си равнище освен една. 5 от 17 интервюирани мъже работят според образованието си, а останалите работят в строителството или градинарството. В Австрия една жена със средно образование работи като фризьорка, останалите 13 жени работят като чистачки, гледачки, кетъринг и др. Всичките мъже респонденти работят под квалификациите, които имат – в строителството, селското стопанство, хотелиерството и др. Всичките 16 жени мигрантки в Дания не работят според квалификацията си. Същото се отнася и за мъжете, които работят в ресторанти, търговия на дребно и др. Може би 4 от 11 интервюирани имигрантки в Италия работят според образованието си. 3 от мъжете (от общо 19) работят близко до образователната си квалификация, а останалите заемат ниско платена/ръчна работа в селското стопанство, строителството, обслужване в хотели, промишлеността и др. 5 от интервюираните жени във Великобритания работят според квалификацията, която имат. Така 4 от жените с минимално образование работят според уменията, които имат. Може да се допусне, че 5 от 15 мъже работят според квалификационните си умения. В България 5 имигрантки работят в съответствие с образованието, което имат и само 3 от 16 интервюирани мъже са наети според квалификацията си. В Испания 6 жени (от общо 18) работят близко до квалификационните си умения и 12 работят под квалификацията си. Те са наети като чистачки, гледачки по домовете и др. 12 от мъжете работят като квалифицирани или полу-квалифицирани работници. Останалите са или безработни, или са ниско квалифицирани работници с минимално образование.

Според изследването за правата на мигрантите /общо и за двата пола/ в България на Хелзинкския комитет средностатистическият имигрант в България е високо образован: повечето имигранти (54%) са завършили средно образование; 37.1% имат висше образование (бакалавърска или магистърска степен), 2.1% притежават по-висока академична степен, а приблизително същият процент имат само основно образование. Образователният статус на имигрантите в България е по-висок от този на местното население и се дължи на факта, че значителна част от установилите се тук имигранти първоначално пристигат в

страната като студенти. Българските граждани по натурализация с имигрантски произход са дори по-образовани от мигрантските групи със статут на пребиваващи: 33.9% от тях са завършили висше образование, а 3.2% имат по-висока образователна степен. Приблизително половината от имигрантите (51.4%) не са имали никакви познания по български език, когато за първи път пристигат в България, докато значително по-малък процент от тях (30.9%) изобщо не са знаели английски език.

Независимо от това голяма част от жените мигранти не само в България, но и в останалите шест страни работят под нивото на образованието, което са получили обикновено в страните си по произход, понякога и в страната домакин.

Прави впечатление, че в Белгия пребивават хора от Бразилия и други страни на Южна Америка, които са сравнително добре образовани – средно образование или висше /Еквадор/, които без изключение са недокументирани и работят като чистачки – характерно за емигрантски страни с много високи нива на безработица и ярки социални и икономически диспропорции и разделения. Те избират Белгия случайно или в следствие, но винаги с проекта, че там могат много бързо да спечелят пари и да натрупат материални придобивки, които са им недостъпни в страните по произход /БЕ 18,19 и 20/. Впрочем, от тези интервютата става ясно, че жените от Латинска Америка избират Белгия и като място с по-висока култура и по-добри възможности за образование на децата /Бе 8, 13/. Колегите от Белгия заключават, че всички интервюирани жени са със средно или висше образование, освен две. Някои изоставят ученето, за да работят или за да споделят по-пълноценно живота си с техните партньори, дори ако това завършва с провал. Определено тези жени са пожертвали квалифицирана работа в страните си по произход – сестра в частна лаборатория, болничен техник, служител в администрация, химичен техник в индустрията и т.н., за да осигурят възможности за развитие на децата си. Мъжете също обясняват причините, за да имигрират. Разликата се състои в това, че жените го заявяват по-ясно казвайки, че са избрали миграцията първо за доброто на децата си и второ – за доброто на цялото семейство, докато мъжете в повечето случаи изтъкват политически, икономически и дори емоционални причини. Почти няма мъже в интервютата, които да декларират, че работят под квалификацията си в името на децата си, докато по-голямата част от интервюираните жени казват точно това.

В България жените имигранти също са добре образовани – от 14 интервюирани – 4 жени са със висше образование, 9 са със средно и само една имигрантка от Гвинея не посочва образованието си, би могло да се допусне, че е с минимално такова. От 16 интервюирани жени в Дания с минимално образование са 8 – по произход от Турция, Тайланд, Филипините и една жена от Албания, със средно и професионално са 6 жени и две са с висше образование. В Италия от 11 интервюирани жени само две са с ниско образование – една от Мароко и една от Босна, останалите жени са 4 с висше

образование – 2 от Украйна, по една от Хърватска и Сенегал и 5 със средно образование – съответно 2 от Румъния, и по една от Украйна, Босна и Буркина Фасо. Нито една от образованите жени не работи според квалификацията си.

Високият образователен статус на имигрантите в България, а и в другите страни се формира от фактът, че част от тях са студенти, които не се връщат в страните си, образовани хора от страни с високи нива на безработица, бежанци от Балканите, Ирак и Афганистан, които са заемали държавни служби в предходните политически режими и търсят статут или убежище като политически имигранти.

Друг феномен са имигрантите, които са пристигнали, за да получат висше образование в страната домакин, в това число и в България и след завършването са останали в страната най-често чрез смесен брак, или със статут на полу- и недокументирани. Характерно за част от тях, които имат редовен статут е, че доброволно са избрали да се занимават с бизнес, или в сектора на ресторантьорството, тъй като не са в състояние да разберат как е възможно в България високопрестижни в техните страни по произход професии, толкова ниско да се заплащат и да не са обект на високо уважение. Респондентка от Ирак лекарка разказва: *"Когато се върнах за няколко месеца в Ирак, за да помагам след падането на Саддам, в моята родина ме гледаха като божество, като човек от високата класа, та аз съм лекарка, а тук /в България/ да си лекар, или инженер или учител е все едно да си като всички останали. Не се цени квалификацията, не се причисляваш към някакъв национален елит..."* /BUL8/

Добре образовани са и жените, които идват от бившите съветски републики и други посткомунистически страни от Централна и Източна Европа. Във всичките седем държави, участници в изследването, изключение са жените, които работят в сферата на своите компетентности или поне близо до образованието и квалификацията си: в Австрия – нямаме такъв пример от извадката; във Великобритания нещата стоят по-добре. От общо 15 интервюирани 5 жени работят според квалификацията си – 1 българка работи по своята специалност като стоматологична сестра, 1 имигрантка от Гана с магистърска степен и следдипломна квалификация работи по проект вероятно в НПО, 1 филипинка работи според квалификацията си като асистент на болни хора, 1 от Колумбия според професионалното си образование е медицински администратор, 1 от Косово с висше образование работи в банка. В Дания от 16 интервюирани жени повечето са с минимално образование, но за сметка на това жена, която има висше образование работи като еротична танцьорка, друга жена с висше, една с колеж и 3 със средно образование работят съответно като детегледачки, като хлебар и проститутка. В Белгия от интервюирани 13 жени почти всички със средно и висше образование работят като чистачки и градинари, само една има късмета да работи като социален работник. В България от интервюирани 14 жени с висше и средно образование

само 4 работят на редовен трудов договор и близо до квалификацията и образованието си. В Испания от 18 интервюирани жени с образование, което е посочено в Таблица 7 на стр. 19, 12 работят като чистачки, детегледачки и такива, които се грижат за стари хора и инвалиди.

Резултатите, получени от изследователи, работили върху Сравнителен анализ на образованието и професионалните умения на жени мигрантки от 11 страни потвърждават наблюденията и на нашия екип на базата на 101 интервюта с жени. Според целите на тяхното изследване 186 жени мигрантки са интервюирани в Кипър, Франция, Грузия, Гърция, Италия, Полша, Португалия, Словения, Испания, Швеция и Великобритания. Болшинството от тях (над 49%) са с висше образование; повече от 20% имат техническо или професионално образование, около 20% са посещавали средно училище, а 10% са с начално образование.¹²

Към този раздел не е нужен многословен извод. Очевидно е, че съществуването с нередовен статут и дискриминацията към чужденците имигранти не позволява да бъде използван техният истински капацитет, професионална квалификация и възможности, което би свалило социалното напрежение в имигрантските среди и би допринесло за обществата домакини. Всяка страна домакин е заинтересована да вложи усилия за легализиране на недокументираните имигранти, да мобилизира средства за тяхната бърза езикова адаптация, за да се възползва от действителния човешки капацитет на жените имигранти. Единичните случаи от нашите извадки /210 интервюта, от които 101 с жени/ във всяка от седемте страни на жени мигранти, които работят според образованието и квалификацията си недвусмислено показват високото ниво на тяхната интеграция, упорството им да спазват стриктно законите на страните приемник, както и да бъдат редовни в плащането на данъците и таксите.

Здравеопазването и жените имигранти

Тази категория в Глобалния индекс, както може да се проследи по-горе, цели да покаже различията в мъжкото и женското здраве. За да направим това използваме две променливи. Първо, използваме различието между мъжката и женската продължителност на живот, изчислена от Световната здравна организация. Тази мярка предоставя оценка за броя на годините, които мъжете и жените биха могли да очакват да живеят в добро здраве като се отчитат годините, загубени заради насилие, болест, лошо хранене или други релевантни фактори. Втората променлива, включена в този субиндекс е съотношението на половете при раждане. Тази променлива цели специално да хване феномена на "липсващи жени", преобладаващ в много страни със силно предимство на синовете.

Проблемът със здравния статут, както и с достъпа до здравеопазване на имигрантите като цяло и на жените в частност

---

¹² Comparative analysis on language skills, educational qualifications and professional skills of migrant women in Femipol countries, Brussels, European conference, 31 March 2008

беше извън изследователските интереси на проекта. Така че не във всеки национален доклад, както и в анализа на интервютата се намират данни по тази тема. Затова бихме могли на базата на отделни интервюта само в част от страните, където въпросите за достъпа до здравни услуги е засегната, да изведем някои характерни тенденции.

Според колегите от Великобритания независимо от редовния имиграционен статут на работниците в ЕС съществуват проблеми, свързани с липсата на достъп до социална и медицинска помощ и защитата от трафиканти. Това естествено предполага допълнителни пречки, които се издигат в тези сфери за недокументираните имигранти и за работещите без договори в сивата икономика. Сред някои турскоговорещи жени имигранти във Великобритания първоначалната им заетост е била в текстилния сектор, където е протичала при много тежки условия, с мъчения и тормоз /UK28/. Две от респондентките са разказали за продължаващи здравни проблеми, които са се получили в резултат на трудната и повтаряща се дейност в ненормиран работен ден.

Една от най-харесваните от имигрантите жени здравна система е в Испания като приемна страна. Респондентка българка казва, че системата, включително и зъболечението, поема нелегалните имигранти при спешност и нужда, без да се интересува от това, че статутът им е недокументиран и че нямат социални осигуровки.¹³ Тя разказва, че при преглед в поликлиниката при общопрактикуващ лекар поради вирусно заболяване, той обърнал внимание на факта, че е претърпяла операция от рак на гърдата. Поискал е от нея незабавно да организира получаването на медицинските си картони от България, за да бъде диспансеризирана и проследявана на 3 месеца от специалист онколог. Според оценките и на други имигранти в Испания съществува социално здравоепазване, което не маргинализира недокументираните имигранти, а осигурява необходимата грижа единствено срещу адресна регистрация.

За Дания съществуват данни от интервюта, че самите работодатели, особено, когато се касае за жени, които работят в дома им, при нужда им осигуряват медицински грижи като поемат разносните със своите карти за здравно осигуряване /впрочем имаме записани подобни случаи и за работодатели в Холандия/.

Положението със здравното осигуряване на имигрантите е до голяма степен идентично със ситуацията на общото социално осигуряване и е в подобна незавидна ситуация в България. Приблизително 23% нямат здравни осигуровки, а 66.4% покриват здравните вноски като самонаети. 70.3% от жените и 60.4% от мъжете са регистрирани при личен лекар, въпреки че не малко от тях предпочитат да ползват услугите на общопрактикуващ лекар, принадлежащ към собствената им общност и като много български

---

¹³ Архив на А.Желязкова от май, 2008 г. – жена, 50 г., средно специално образование като химически лаборант, 5 години недокументирана имигрантка в сектора ”грижа за старци и инвалиди”, работи в Памплона; от втората половина на 2007 г. е документирана със същата заетост.

граждани заплащат допълнително за медицински услуги, независимо, че са здравно осигурени и имат личен лекар. Числата отново показват, че мъжете /68.8%/ по често предпочитат неформален начин за достъп до медицинско обслужване от жените мигранти. За разлика от Испания, а и други страни в България здравната система не само не поема грижата за нелегалните имигранти, но на практика те не са в състояние да получат и адресна регистрация. Това води до една система на корупция в здравната система, когато недокументирания имигрант може да получи здравна грижа срещу ненормирано заплащане, ако е в състояние да си позволи тези средства. Най-често поради недостиг на средства недокументираните имигранти не ползват медицинска грижа, самолечат се и занемаряват сериозни заболявания.

Доста по-зле стоят нещата при жените, които са все още с неизяснен статут – бежанки, нелегално преминали границата, попадналите в изолатори. Особено, когато става дума за специфични женски заболявания, жените мюсюлманки отказват да потърсят помощ от охранителите, или от мъжете от имиграционните и бежанските служби. Според свидетелството на респондентка от Ирак, лекарка: *"За жените от нашата религия нещата стоят много сложно, когато им е необходима помощ от акушер или гинеколог, а и не само – когато се нуждаят от по-детайлен преглед. Първо тя трябва да се довери на жена, след това трябва да бъде потърсен лекар-специалист също жена, а освен това при прегледа трябва да присъства отново жена, за да се спази приличието, но и която да превежда, за да се проведе пълноценно прегледа"*. /BUL8/

Съвсем скоро гранична полиция разказа за жена от Ирак с две малки деца, която била арестувана, заедно с трафиканта, който я превежда през турско-българската граница. Когато тя започнала да пиши и припаднала, граничните полицаи помислили, че се преструва, за да подведе полицаите и да избегне санкциите. Всъщност тя съвсем реално започнала да ражда, без да каже и дума за това, без да съобщи за състоянието си, нито на трафиканта, нито на полицаинте. Граничните полицаи успяли своевременно да извикат линейка, тъй като получили информация за нейното състояние от двете малки деца на бежанката. След раждането, тя не била отведена в изолатора, както е според закона, а е прехвърлена за грижи поради деликатната ситуация в Агенцията по бежанците./Информационна агенция Фокус, в-к 24 часа, 29 ноември, 2008/

Според Глобалния индекс, както и според разнообразни национални статистики и отчети, други изследвания и данни от настоящите интервюта и фокус групи е очевидно, че седемте страни по проекта имат твърде различни здравноосигурителни системи, различен подход към здравето на своите граждани и на имигрантите, на жените имигранти в това число – документиран и недокументиран. С добри грижи за здравето на хората в национален мащаб, съответно и на мигрантите изпъкват системите

на Австрия и Испания, а по-назад по определени индекси изостават страни като Великобритания, Италия, Дания, Белгия. Що се отнася до България системата на здравеопазването е в криза, реформата е несполучлива, и съответно мигрантите могат да разчитат на нея, колкото и всички останали – минимално.

Жени имигранти и тяхното присъствие в сивата икономика, както и в регламентираната в седемте страни приемник

Мотивация за емиграция при жените

Причините и факторите, които тласкат жените към емиграция в други страни са тясно свързани с тяхното участие или неучастие в трудовия пазар в страните приемник. Според наблюденията на белгийските колеги мотивацията за емиграционната схема е един от съществените критерии за диференциация между мъжете и жените. Те приемат, че проблемът с мотивацията е в центъра на преустройството на миграционния опит, както и на социалните практики, които го характеризират.

Четири са основните мотивационни модели за жените, за да напускат своите страни, а понякога и семействата и децата си: **1.** Най-често те напускат страната си по-произход, за да съберат семейството, да се присъединят заедно с децата при съпрузите си, които вече са се установили и адаптирали в страна приемник. При подобна мотивация жените не винаги се включват в трудовия пазар в новата страна, по-често те устройват и облекчават битата на съпруга/работник, помагат на децата за тяхната адаптация в новата среда и за по-успешната им социализация. Това е особено характерно за жените от Близкия и Средния Изток, от Магреба; **2.** Отново в ролята на придружаващи или придружавани са жените бежанци и търсещите закрила, които бягат от райони с военни конфликти с цялото или с част от семейството си. Когато са с пълното си семейство, те рядко излизат на пазара на труда след придобиването на документиран статут, а по-често остават вкъщи, за да се занимават с домакинството и отглеждането на децата. Това отново е типично за жените от Близкия и Средния Изток, от Магреба; **3.** Жени, чиято мотивация е икономическа – търсят приемна страна с по-висок стандарт, където да се включат активно на пазара на труда и да печелят колкото се може повече, за да изпращат на семействата си в бедната страна по произход, да обезпечават образованието на децата си, или да забогатеят бързо /според техните представи/ и да устройт живота си добре, след завръщане в страната по произход. Това са жени основно от Латинска Америка, от Балканите, от Централна и Източна Европа, от Русия и други бивши съветски републики и **4.** Жени, които обслужват секс индустрията, в това число жени, жертва на трафик. Тази категория би могла до някъде да се разглежда като

част от третата група, защото във всички случаи е свързана с икономическата мотивация. Това са жени, които в желанието си да подобрят своя стандарт или са избрали този сектор на дейност, или са били подведени от трафикантите, че ще работят в областта на туризма и услугите, но в страната приемник разбират, че са жертва на измама и са подложени на груба експлоатация като секс робини.

Австрийските колеги наблягат на първия мотивационен модел, според който събирането на семействата е един от начините за идването в Австрия на жени мигранти. То може да бъде организирано и на базата на традиционните модели за "уреждане" на женитби. Това са уговорените бракове между устроени мигранти в Австрия и жени от техните родни страни какъвто е случаят с А-129 – туркиня мигрант, която живее в къщата на своя съпруг и се чувства много изолирана и експлоатирана.

По данни от 2004 г. обаче става ясно, че в Австрия феминизацията на имгрантите се превръща във видим факт като жените са 56% от някаква обща численост на мигрантите, доколкото съществува точна статистика.¹⁴ Очевидно е, че освен може би преобладаващият фактор на събиране на семействата и сключване на уредени от роднините бракове, съществува и една засилена през последните 10 години вълна на женска миграция предимно от страните на Югоизточна и Централна Европа, която е икономически обоснована, независимо от вида труд – в домашните услуги, в секс услугите или в земеделието.

Испания също изтъква като една от очевидните причини за миграцията събирането на семействата, но колегите подчертават, че тя не е единствената. В техните интервюта 7 са на жени пристигнали, за да се присъединят към съпрузите си, но 11 са с туристически визи, което е легалният начин за влизане в Испания и за последваща недокументирана поява на пазара на труда. Те идват директно от страните си по произход като крайната им цел е била именно Испания. Оттук и аргументът, че за страните от Латинска Америка еднаквият език, възможността да се пътува без визи, голямата диаспора и контактите със сънародници, които отдавна са се адаптирали, правят Испания привлекателна приемна страна. Испания е една от най-привлекателните страни за пребиваване и труд за мигрантите жени от България, а също и от други страни от Югоизточна Европа поради добрата социална и здравна система, поради интензивното търсене на работници в сферата на домашните услуги, както и поради близостта в темперамента и културата, която е характерна като цяло за нациите в Южна Европа. Според същият източник феминизацията на миграцията в Испания е достигнала 51%.¹⁵

---

¹⁴ Policies for Labour Market Integration 1, European Conference, 31 March 2008, Brussels, Table 1 (Femipol project)

¹⁵ Пак там, Table 1.

Данните за Белгия също са от порядъка на 54% жени мигранти, Италия – 55%, Великобритания – 50%. Единствено в Дания по данните от 2004 г. все още сред мигрантите преобладават мъжете, а жените са 48%.¹⁶ Преобладаващите сектори на пазара на труда са домашни услуги, туризъм, ресторанти и барове, секс-услуги и градинарство/земеделие. За България отсъстват данни в изследването, представено на конференцията в Брюксел, но както в началните параграфи споменахме поради икономическата структура в тази страна, в която не е развит сектора на домашните услуги и поверяването на грижите за старите хора и децата на наемници имигранти, както и поради особеностите на страните по произход на мигрантите, на фактът, че България се използва главно като транзитна страна, все още миграцията има преобладаващо мъжки облик.

Възрастта на жените в мотивационните стратегии

Екипът от Белгия обръща внимание на фактора възраст на жените мигранти с наблюдението, че повечето жени не са млади, в техните интервюта има само една 19 годишна студентка от полски произход, а другите жени са над 30 години. Всъщност от тринайсет респондентки 5 са над 40 и 50 годишна възраст. Тъй като жените по своята природа само в краен случай биха напуснали домовете си, то фактът това да бъде сторено на възраст над 40 красноречиво говори за някакъв тип принуда. Това налага хипотезата, че миграцията при жените е преобладаващо резултат на крайна икономическа необходимост, както и на обмислен житейски проект, а не на авантюра.

Към това наблюдение трябва да добавим и възрастовата структура на интервюираните от другите страни по проекта. Испания, в която от 18 респондентки 7 са над 40 и 50 годишни, а 9 са над 30 годишни, само две са в края на 20-те си години. В Австрия има само една респондентка от Сърбия на 19 години, 4 са в средата и края на 20-те, а останалите от общо 14 са в диапазона над 30-50. В Италия всички интервюирани са в диапазона между 30 и 50, а във Великобритания с едно изключение на 24 годишна от Русия, останалите жени са в същия диапазон – 30-50. В България нещата стоят по сходен начин – 3 респондентки в средата на 20-те години, а останалите между 30 и 55. Възрастово най-млада е извадката на колегите от Дания, но и там има само една респондентка от Турция на 19 години, а останалите 15 респондентки са разположени във възрастта между 22 и 32 години. Възрастовата структура на мъжете респонденти не е много по-различна от тази на жените. 5 от 16 интервюирани мъже в Австрия са между 20-30 години, четирима са между 30 и 40, а останалите седем са между 40 и 54. В Белгия 4 мъже са между 20 и 30 години, 9 са между 30 и 40 и 4 са в диапазона 40-63. В Дания жените мигрантки са сравнително млади. 5 от

---

¹⁶ Пак там

мъжете са между 23 и 30 години, а останалите са на възраст 30 и 44 години. 6 от респондентите мъже в Италия са между 20 и 30, 13 са 30 и 49 годишни. Само 3 от интервюираните мъже във Великобритания са между 20 и 30 години, останалите са от 30 до 48. Един китайски имигрант само е на 50 години, а друг не дава отговор на този въпрос. В България 4 мъже са между 20 и 30 години, един е на 59 години, а останалите са на възраст между 30 и 45. Шест от интервюираните мъже в Испания са на възраст 20 – 30 години, 5 са между 30 и 40 и един е на 59 години.

Това е възрастовата структура на интервюираните мъже според наличните интервюта, но всички те са пристигнали в страната-домакин по различно време. Понякога респондентът е напуснал страната си в ранна възраст, преминавал е от една страна в друга или пък живее в страната домакин от дълги години. Трудно е да се направи анализ на връзката между страна по произход и възраст от нашите извадки на случаен принцип. Така например, съдейки по някои от интервютата може да се допусне, че мигрантите от Африка са пристигнали в ранна възраст, но някои интервюта от други страни опровергават това. Същото се отнася и за китайците. Знае се, че китайските имигранти в България са много млади, така е и в Дания, но те са по-стари в Испания и Великобритания.

Отново е по-приемливо да говорим не за констатация, а за тенденция и тя е, че при женската миграция не може да става дума за авантюристичен подход, а за житейска принуда или обмислен семеен и личностен проект. Също така се очертават ясно основните сектори на заетост – домашни услуги, туризъм и ресторантьорство, секс-индустрия и земеделие.

Жените мигранти и интеграцията им на трудовия пазар

Дерегулацията и гъвкавостта на пазара на труда, които са основни мерки за намаляване на безработицата и улесняване на реинтеграцията на пазара на труда, имат различно влияние върху различните групи. Това се дължи на етническото и джандър сегментиране на пазара на труда, което влече след себе си непропорционално участие на жените мигранти в ниско платени и ниско квалифицирани професии. По тази причина жените мигранти естествено понасят несигурността и нестабилността на почасови и краткосрочни трудови договори и, в много случаи, на участието си в нелегален/недокументиран тип работа. Съществен проблем е, че стратегиите по заетостта, които в момента се използват, не създават адекватни условия за дългосрочна интеграция, а по-скоро репродуцират растящ нестабилен сегмент на работна сила, която остава в периферията на пазара на труда и обществото като цяло. С други думи, краткосрочните стратегии, които се използват, за да се увеличи участието и интеграцията не решават проблема на социалното изключване и маргинализиране в дългосрочна перспектива. Императивът за икономическа ефективност срещу предоставяне на услуги често

води до оказване на помощ за хора, с по-малки пречки за намиране на работа и следователно са по-лесни за подпомагане; а това поставя в неизгодно положение тези, които имат нужда от по-голяма помощ.¹⁷

Друг аспект на пазарната сегментация се отнася до създаването и увеличаването на „етнически ниши“ на пазара на труда. Въпреки че играят важна роля, такива ниши могат да доведат до етническа и културна капсулация, да ограничат достъпа до мнозинството, както и да допринесат за намаляване на потенциала за по-широка социална интеграция.

Ограничената помощ за безработните директно санкционира и отхвърля групите, които не могат да отговорят на критериите за помощи, защото нямат необходимия статут за пребиваване, или са недокументирани и полудокументирани. Също така, защото не отговарят на необходимите критерии или заради нестабилни трудови условия, или заради броя на отработените часове и по-ниските ставки за плащане, а какво да кажем за тази социална ниша и нейното отношение към недокументираната заетост и участието в сивата икономика или в сексиндустрията. В този смисъл, отново, жените мигранти се оказват в неблагоприятно положение, защото те именно са преобладаващо в подобни сиви или слабо регламентирани сфери на дейност.

Много са програмите и мерките за интеграция на пазара на труда с различен потенциал за успех. По-важен е въпросът за достъпа до обучение и работни схеми. Те са ограничени за онези жени мигранти, които са с нередовен статут и ограничено разрешение за престой. Има и други пречки, които възникват от ограничената информация за програмите, както и практическите пречки, наложени при работа в домашни условия. Тези програми са напълно недостъпни за жените, които са съпруги на работници, и които рядко напускат дома си, което ги прави предварително обречени на маргинализация и лишени от възможност да се социализират. Понякога връзката на подобни жени мигранти с външния свят е единствено в близкия магазин или в контактите с учителя и лекаря на децата.

В изследването на колегите за *Интеграция на жени мигрантки на пазара на труда и в обществото по 6-та рамкова програма на ЕК* е направена констатацията, че увеличаващото се различие между „желани“ и „нежелани“ мигранти в европейските миграционни политики улеснява влизането на високо квалифицирани мигранти и ограничава нискоквалифицираните трудови мигранти, търсещите убежище и онези, които се стремят към събиране на семейства. Правата се нарушават не само по отношение на влизането в съответната страна, но също и по отношение на правата за установяване, социални помощи, събиране на семейства и получаване на гражданство. Негативните джандър ефекти на тези политики са

---

¹⁷ Maria Kontos, *Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society. Policy Assessment and Policy Recommendations*. Research Paper of the 6th EC FP, March, 2008, p. 2-3

значителни, като резултат от джендър разделението, както в изпращащите и посрещащи страни, така и от дежндър оценяването на „уменията“, които структурират политиките. Например, докато нараства търсенето за „полагане на грижи“ или по нашата терминология на „емоционалните услуги“, тази професия е обезценена, което води до всякакъв вид ограничения за жените мигранти, които често се очаква да запълнят именно тази ниша.¹⁸ Или казано ясно: най-отворените за женски труд сектори, най-търсените услуги са най-зле регламентирани, почти задължително попадат в сферата на сивата икономика и лишават от множество права жените мигранти.

Разликата между висококвалифицираните трудови мигранти и търсещите убежище води до пренебрегване на факта, че има много квалифицирани хора в последната група. В повечето страни търсещите убежище нямат право на работа, а това води до загуба на квалификации и умения. Това се вижда много отчетливо в случая с България, където една значителна част от интервютата са направени с бежанци и търсеци убежище, все още без или с временен статут, както и с жени политически имигранти, където е видимо декласирането на жените бежанци, почти предрешената невъзможност да участват на пазара на труда с образованието и квалификацията, които имат.

Сивата икономика – основна трудова ниша за жените мигранти

За много жени мигранти работата в неформалния сектор е единственият възможен източник на доходи; такъв често е случаят с жените от трети страни, които имат ограничени трудови възможности, заради неясния си миграционен статут. От много години заетостта на мигрантите в неформалния сектор е преобладаваща, особено в Южна Европа.

Характерен е случаят с България, където на фона на общите национални високи нива на сивата икономика, съвсем закономерно идва и високото ниво на недокументирания труд сред имигрантите. Всъщност в случая с България има много тясна връзка между слабите възможности за имигранта да придобие легален статут и участието му в сивата икономика, а при жените – и в нерегламентираната секс индустрия. Няколкото случая с жени от Палестина, които са придобили статут на политически имигранти показва каква важност за тях има да спазват законите на страната и да се стремят стриктно, както да подновяват статута си, така и да търсят работа с редовни трудови договори. Те са заинтересовани да бъдат изрядни.

Към момента на изследването, обаче, има растеж в сивия сектор и в други страни от ЕС. Основните сектори за неформален труд са селско стопанство, строителство, туризъм и домашна работа. Тези сектори са ниско платени, с нисък трудов статус и се заемат от по-уязвимите групи като жени и мигранти.

---

¹⁸ Пак там, стр. 2-3

Жените мигранти в европейските общества съставляват съществена част от гъвкавия труд. От една страна, има растеж на временните и несигурните условия на труд, а от друга – растеж на недокументираните сегменти от работната сила. Това създава благоприятни условия за експлоатацията от страна на работодателите, които искат евтин и покорен труд, за да се възползват от дерегулацията на пазарите на труда и режимите на благополучие. В този смисъл можем да говорим за *специфично търсене на нередовност*, което поощрява не само нередовните мигранти, търсещи работа, но също и общи неформални трудови практики сред онези, които имат редовен миграционен статут и други, които търсят работа. Изследването на нашите колеги, представено през март 2008 г. в Брюксел установява също така вид *нередовност*, произведена от политиките, водени от ЕС, които улесняват под-договоряването, а това води до евтин нередовен мигрантски труд.¹⁹

Съществуват различни видове недекларирани работници. Това се вижда особено при случаите с жени мигранти работнички, които не са „законни“, поради статута си на недокументиран в страната приемник (т.е. нямат регулация или изобщо никакви права); или са полу-документирани (т.е. влезли са легално, но работят без да спазват изискванията, дадени в разрешението за работа, ако изобщо имат такова).

Криминализацията на недекларирания труд е особено негативно за работещите жени мигранти: наказанието за мигранти е винаги по-строго отколкото това, което се присъжда на работодателя, защото в края на деня тя ще бъде изправена пред депортация. В много случаи некоректните работодатели се възползват от този тип нормативи и сами заплашват нередовните работници, че ще потърсят санкции от полицията, ако се поставят искания за заплащане на допълнителния труд, за проблеми с бита, за форми на насилие и т.н. Репресивните политики още повече подкопават социалното положение и сигурността на работното място на мигрантите. Това важи с особена сила за страни, където съществува слаб контрол над работодателите, както и високи нива на корупция. Жените мигрантки работят в сектори, които са невидими за обществото и на практика не могат да бъдат защитени от правозащитни или трудови организации. Понякога те живеят с ограничена свобода на придвижване и работят с намалени почивни дни. За тях е много трудно да осъществят контакти или да се свържат със социални мрежи на свои сънародници и да помолят за помощ когато се намират в рискова ситуация. Един пример са направените неотдавна усилия да се постави под контрол сектора на домашните помощнички. Според публикация във в. „Times“ местна жителка и нейната българска домашна прислужничка са регистрирали преди 2 години фирма като по този начин са осигурили работа на 30 жени от България и Полша. Заплащането, което предлагат е £11 на час. Може би частни бизнес инициативи

---

¹⁹ Пак там, стр. 4-5

от този вид ще осветли този сектор като това е и една сигурна гаранция за наетата жена (цитирано от в. „Times“ във в. 24 часа, 6 януари 2009).

Мощни расистки и джендър процеси създават специфични и остри форми на дискриминация спрямо различни категории жени мигранти; тези процеси често действат като неформални ограничения, които възпроизвеждат недокументирани и експлоатационни трудови режими. Системна, институционална и структурна дискриминация, както и идеологии, разговори, митове и негативни стереотипи се комбинират при асоциирането на етнически/културни/национални и джендър елементи. Те действат като социални, икономически, институционални и идеологически средства, които възпроизвеждат и запазват структурното неравенство и дискриминация. Към това изброяване можем да добавим и ненаказуемото морално и физическо насилие над жените мигранти, тъй като се намират в неясната сива зона на икономиката, което ги прави до голяма степен невидими за правозащитните и социалните мрежи, а работодателите им, до голяма степен, също невидими и трудно наказуеми.

Във връзка с всичко това е напълно минимализирана ролята на профсъюзите, като разбира се съществува и обективната пречка, че повечето от жените са на практика недостъпни за профсъюзните дейци. Едновременно и за самите жени, работещи в сферата на домашните услуги или в сексиндустрията, или пък в селското стопанство възможностите да разполагат със свобода, за да участват в дейности на синдикални организации са сведени до минимум.

Според интервютата, в част от страните не е постъпила никаква информация по темата за достъп до профсъюзи или подкрепа от синдикални организации. В България обобщеният отговор на всички интервюирани беше почти идентичен: *„Никога не съм била в профсъюз, защото какво може да направи за мен синдикална организация, когато аз съм нелегална и работя в сивата икономика“*. Част от жените дори не разбират въпроса и не знаят нищо за профсъюзите. Само една от интервюираните жени, която произхожда от Латинска Америка и в страната си е била стюардеса, заяви, че в родината си е участвала задължително в синдикат на работещите във въздушния транспорт, но в България поради естеството на работата си намира това за безсмислено. В Испания болшинството от интервюираните жени (9) не са имали контакти със синдикатите. Други са се възползвали от информационния правен и трудов наръчник (5) и само 2 членуват или са членували преди. Във Великобритания нито една жена респондентка не е била член или поддържник на профсъюз, но около един от пет мъже се описват като положително настроени към профсъюзите. От една страна жените, за разлика от мъжете, работят главно в сектори, в които няма организирана профсъюзна дейност. От друга страна, това са сектори в сивата икономика и много често те лишават жените от елементарни човешки права и свободи и те нямат възможност да потърсят такава подкрепа или организирана защита.

Трябва да имаме предвид и нагласите на имигрантите, които идват от посткомунистическите страни, където десетилетия работниците масово бяха включвани без право на избор в различни синдикални организации напълно формално. Отношението към синдикалната дейност е negliжирано и в страните приемник и хората от Централна и Източна Европа намират за безсмислено да търсят подобна подкрепа.

Домашният труд - специфичен и типичен трудов сектор за жените имигранти

Демографските и пазарни специфики, политиките за благоденствие, както и развитието на вътрешно семейните задължения според възрастовата йерархия определят различни нива на търсене на чуждестранни домашни работници в страните от ЕС. Южноевропейските страни приемат необходимостта от чужди домашни помощнички и гледачки в техните имиграционни законодателства. В Испания и Италия чуждите домашни помощнички и гледачки се интегрират на квотни системи. Легализирането им е или на базата на трудов договор, или на база самонаетост и самоосигуряване. Докато последното може да намали зависимостта от работодателя, това често е само една прикрита работа на заплата с намалени права и печалби за работника. Не рядко в интервюта домашни работнички в Испания твърдят, че те самите предпочитат да избегнат легализацията, защото по този начин по-бързо натрупват парите, за които са пристигнали в страната. Редовният статут им носи сигурност, но и редовно плащане на данъци и такси, подчиняването на определени правила, които намаляват приходите им.

Според партньорите от Австрия домашната работа под формата на чистене и грижи в частни домакинства е типичен сектор за страната, който е доминиран от жени в неформалната икономика. Трудът в частните домакинства се възприема като слугинска работа, домашните работници се третират като предмети, а не като трудещи се. „Работодателите смятат, че аз съм тяхна собственост“ /А-16/. Размишлявайки върху социалния статут при домашната работа А-112, студентка от България, заявява: „Нашата социална йерархия се базира на възприемането, че професиите на лекаря или адвоката са на най-високото стъпало, а домашните прислужнички са с много ниско обществено положение. Но това също е вид изграждане. Искам да кажа, че от една страна това е реалността за много жени ... но за мен е абсурдно хората да напускат семействата си и че това е оправдано и логично според техните потребности. Те напускат семействата си, за да могат да се грижат за тях. И те идват и вършат работа, която не създава нищо, а я вършат само за да могат да помогнат на семействата си в други страни. Не виждам себе си в такава ситуация... За мен това е нещо преходно и аз знам, че имам различни възможности и ресурси и през цялото време аз работя, за да изпълня моите лични очаквания..“ Тя

прави разлика между нейната трудова история като домашна помощничка, разглеждайки тази фаза като преходен период в живота ѝ, и други жени, които разчитат на този вид работа за по-дълъг период от време не само за да могат да изхранват себе си, а и техните семейства. Въпросът е, че тя не вижда себе си като „домашна прислужничка“, не иска да се вълчи много в този преходен период от нейния живот като жена мигрант, работеща в частни домакинства и не се идентифицира с този вид дейност.

В литературата относно мигрантския домашен труд се казва, че много жени виждат работата в икономиката, свързана с полагане на грижи, както и в частните домакинства като „преходна“ дейност. Изглежда обаче, че съществува йерархия между различните дейности в икономиката, свързана с полагане на грижи: на дъното е сексуалната дейност, жени мигранти, работещи в сексуалната индустрия обикновено се осмеляват да избягат от там търсейки работа на следващото „стъпало от стълбата“ в същата тази икономика: чистене/ гледане на малки деца в частни домакинства, което, особено за високо квалифицираните имигрантки, се възприема като слугинска и не особено престижна работа. Следващата реалистична опция е работа във формалния сектор за полагане на грижи при дефинирани условия на труд, и възприемана от обществото като ценена и уважавана професия, която се има предвид от жените мигранти планиращи да останат в Австрия и които не желаят или не могат да се върнат към предишните си професии. (вж. Caixeta et.al. 2004).

Позицията на работодателя се разглежда като привилегирована. Йерархиите между работодатели и работници са видими не само когато се хвърля светлина върху често оскърбителния начин, по който са третирани работниците, но йерархиите се създават просто защото съществува такъв вид мигрантски труд. „Може би сега е историческия и социален момент в който ги има тези различни видове групи: хора, които се нуждаят от домашен помощник и хора, които търсят работа. Двете неща вървят заедно, те се допълват. Аз не обвинявам хората, които наемат домашен помощник. Но аз бих искала те [работодателите] да размислят, а също и да попитам за техните позиции като австрийско мнозинство.“ (A-I12)

От друга страна 'много коректни' работодатели размишлявайки върху тяхната привилегирована позиция се оказват смешни когато 'надценяват' статута на домашната помощничка в Австрия, какъвто фактически тя няма: „тя не казва че аз съм чистачка/Putzfrau'... благодаря, благодаря. Не ме е грижа дали ме нарича 'putzfrau' или не. Чистачка в къща – няма проблем. Аз не ги усещам тези думи, това не е моят език. Но съм си мислила стотици пъти. Ако бях мъж бих могла да работя в строителството и да печеля „нормално“ като другите хора. Но моите документи и моята биография казват: аз съм жена. Идват някои хора и казват – това грешна биография ли е или е грешния човек? Това е моят проблем. Това беше проблемът и на ХХ. Сега

ми е любопитно какви длъжности мога да заема тук.” (А-113). В този цитат се подчертава до каква степен домашната работа е предопределена за жените, т.е. дълбокото джендър разделение на труда.

Колегите от Австрия прилагат за съпоставка едно интервю с мъж, който е започнал работа като домашен помощник. А-19, украински работник, е трябвало да намери жена за домашна прислужничка за потенциален работодател от украинската общност. За съжаление, всичките му познати жени са били заети за да се захванат с допълнителна работа. Той подчертаваше през цялото време, че е много по-лесно за жените да си намерят работа, защото частните домакинства постоянно търсят домашни помощнички. Той, от своя страна, има понякога празни места в своята трудова биография. В момента има малко работа и затова предлага самият той да се заеме с домашната работа. Подчертава, че няма нищо против да върши тази работа, а работодателят му го хвали като казва: *’ти работиш по-добре от жените.’* (А-19).

Според анкетите на Испания основните сектори на дейност за жените мигранти са домашната работа, услугите в хотели и ресторанти и межкултурното посредничество. Първата дейност се извършва в рамките на сивата икономика, втората комбинира случаите на сенчеста и легална икономика, а третата е напълно легална. По отношение на домашната работа в Испания съществува разлика в заплащането на автохтонните и чуждите жени. Първите печелят около 9-11 евро на час срещу 8 евро на час. И в двата случая жените работят обикновено в сенчестата икономика. Това е една от причините условията на труд да са сходни: работят на различни места по няколко часа седмично (2-4 часа). И в двата случая това „вариращо време“ е много важно защото спомага за установяването на връзка, базирана на взаимно доверие. Няма разлика между документираните и недокументирани жени. В Испания домашните услуги са напълно нерегулирани и невидими (не е възможно да разбереш дали една жена, отива на гости на някого или отива да чисти апартамент), но в същото време това е един стълб в испанското общество, защото позволява на автохтонните жени да работят в по-удовлетворителни сектори, освободени от грижата за дома, възрастните хора и децата.

Ето как описват своята уязвимост в този сектор жените мигранти в Дания, макар преобладаващата част от тях да са привилигирани да работят с редовен трудов договор. Като типична ситуация за жени от Филипините респондентка разказва:

„Ако имате проблем със семейството, в което живеете и работите – а някои имат – то вие трябва да отидете в полицията. Понякога може да се намери друго семейство – чрез приятели или чрез интернет. Проблемите обикновено са злоупотреба и малтретиране – понякога семейството е стриктно по отношение на посещение на ваши приятели в дома им, понякога не харесват как чистиш. Условията са записани в договора, но понякога не ви пускат да ходите на езикови курсове, макар че е записано в договора... Ситуацията е много типична за жени от

този регион. Идвайки в Дания като домашни прислужници с ограничено разрешение за престой се надяваме да останем за по-дълго или за постоянно чрез брак”.

Поради спецификите на този сектор и сложните и скъпи административни процедури, голям брой домашни прислужнички и гледачки в Южна Европа имат нестабилен правен статут.

Участието на жените имигранти на италианския пазар на труда е структурно явление, което обаче се характеризира със силни елементи на вертикална и на хоризонтална сегрегация.

В сравнение с професионалната сегрегация, която характеризира заетостта на работниците имигранти като цяло, то при жените откриваме не само класова и расова дискриминация, но също и джендър дискриминация. Механизмите на трудовия пазар предопределят за жените имигранти /заедно с болшинството работещи италиански жени/ професии, за които те “трябва” да имат „естествено” предразположение като жени. А тези професии могат да се класифицират като професии, свързани с „полагане на грижи” в широкия смисъл на думата. Тогава, видът работа не е ограничен само до домашна прислужница или помощ за възрастни хора или деца, а също работа като социален здравен работник /It-108/, помощник в болнично отделение /It-109/, училищен възпитател /It-110/, инструктор /It-111/, касиерка в бар /It-112/, сервитьорка /It-113/, или готвачка /It-114/. Това, което е съществено или по-скоро става пределно ясно, по отношение на пола на работника, е възможността да полага грижи за хора, да управлява връзки, да се грижи за почистване на обекти или предмети, с други думи – да работи в сферата на услугите /It-115/.

За повечето от интервюираните жени първата работа в Италия е била в сферата на домашно почистване и полагане на грижи. В тази сфера фактически е много лесно да се намери работа, защото има голямо търсене на пазара на труда. То се подклажда от дефектите на системата за социални грижи за всички, застаряването на автохтонното население и нарастващата феминизация на италианския пазар на труда.

Този трудов опит обикновено започва в периода на нелегалност, като жените намират работа преди всичко с помощта на роднини или познати и продължава дори и след като са получили разрешение за престой под различни форми: или тази работа продължава да бъде основен източник на доходи, особено в случаите на миграционни проекти на самотни жени /It-116/, или, в рамките на семейството, този доход става допълнителен, но и крайно необходим за семейния бюджет /It-117/.

От интервютата става ясно, че секторът се характеризира с дълго работно време, ниско заплащане и високо текучество. Условиата на труд обикновено са много тежки – не само от физическа, но и от психологическа гледна точка. В случаите когато имигрантката живее в дома на семейството, за което работи, професионалната сегрегация се превръща фактически в материална сегрегация директно наложена чрез забрана /It-118/ или ограничаване да напуска къщата, или косвено – чрез

насищане или удължаване на работния ден, с което тя е лишена от връзки извън работното ѝ място и това силно ограничава нейния социален и емоционален живот /It-1,2,4,7,14/. Работата има различно влияние върху жените и тази диференциация се състои във факта, че този сектор не подлежи на държавен или обществен контрол, докато в повечето от секторите, в които работят мъже има някакъв трудов надзор. При всички случаи, обаче, удължаването на работното време е стандартна практика както за мъжете, така и за жените. Другата специфика в секторите, в които работят жени е, че те са обвързани емоционално със своите работодатели и са по-силно зависими от тях.

Тази ясна професионална сегрегация на жените имигранти се потвърждава още повече от малкия брой жени, които работят извън сектора на услугите. Само в 5 интервюта имаме случаи на жени имигрантки, работещи във фабрики: Интервюта It 8, 13 (съпругата), It 14, 23 (съпругата), It 28.

Освен това, много по-често отколкото при друг вид работа връзката на субординация между работодател и работник се регулира от расизъм. Оказва се, че расизмът като обществено отношение е органичен компонент на персоналното подчинение и на по-голяма експлоатация на жените имигрантки (виж инт. It 1 и It 9). В същото време, правейки възможно "еманципирането" на западните жени от дейности като прислужничка и гледачка, гарантира отношенията при половото разделение на труда. По този начин свеждането на жените имигрантки до чиста работна сила достига своя връх: те не са работници, а „роби“ /It-1)

Повечето респондентки решават да напуснат този вид работа като за причина изтъкват както професионалната, така и материалната сегрегация. Техните нови занимания, макар и белязани със сегрегационните характеристики на обслужващите сектори, са извън домашната сфера и често включват нова „социалност“ чрез прекия контакт, който имат с други работници. Забелязваме също така важно следствие що се отнася до техните семейства и емоционален живот: преставайки да бъдат прислужнички или гледачки където са работили по 24 часа или почасово позволява на много жени имигрантки да кандидатстват за събиране с техните деца или за сключване на брак, така че да могат да създадат свои семейства в Италия. Изключителната несигурност, произтичаща от заетостта в този сектор и която е способна да проникне във всички измерения на съществуването се измества от възможността за постигане на стабилизация, която разглежда миграционния проект в неговата цялост, като поставя под съмнение процеса на свеждането му до обикновена работна сила.

Още повече, както показва случаят с украинските работници, обвързванията, които започват с наемането на работници могат да доведат до цялостни процеси на политическо самоорганизиране в борбата за получаване на разрешение за престой и подобряването на условията на всички работници (It-1,2,7). В тази борба за социална еманципация, политическо

активизиране и "солидарността" между работниците, са настройвани /може би не несъзнателно/ срещу "стоене у дома" и "разделението", което произтича от това (It-7). Това отношение може да се демонстрира не само в екстремни форми (виж Int. 1), но също и в по-меки такива. Например, страхът на италианския работодател от кражби и последващо наблюдение няма действително основание, но се дължи изключително на факта, че жената, работеща в неговия дом е имигрантка (виж Int. 9).

Нашите колеги от проекта „Интеграция на жените имигрантки на пазара на труда и в обществото. Оценки и препоръки за политики“ твърдят, че страните от Югоизточна и Централна Европа не признават официално търсенето на чужда работна сила за работа по домовете по редица причини. В Словения домашни и персонални услуги не се определят като дефицитни професии, а в Полша тези сектори са заети главно от недокументирани мигранти.²⁰ Това не е съвсем точно, защото наистина в много от тези страни или не се използват подобни услуги, а семейството само се справя с тези нужди, или за целта се използват местни жени, които са толкова ниско платени, колкото биха били и мигрантите, но с предимството, че познават езика, местната култура и инфраструктура.

Очевидната необходимост от подобен тип труд в страните от ЕС не подлежи на съмнение и всяко от правителствата търси подходящи политики за удовлетворяване на тези необходимости. Германия, например, не успява да привлече чужди домашни помощнички в рамките на съществуващите имиграционни рекрутивни схеми, докато във Франция домашната работа се намира сред 150 дефицитни професии, но е открита само за граждани на новите страни членки на ЕС.

Неотдавна шведското правителство възприема политика за намаляване на данъците за домашни услуги с цел създаване на работни места. Данъчни облекчения също са част от политиката на Великобритания в тази област, но домашната работа не е част от новата точкова система 'points system' за миграция, а оттам и легалните пътища за домашна работа за чужденки извън ЕС са доста ограничени. Политиката е в тон с общата цел за запълване на ниши в по-нискоквалифицирани сектори с работници от ЕС и предимно такива от новоприсъединилите се страни.

Имиграционните закони и политиките, свързани с полагане на грижи представят имигрантите/чуждите домашни работнички като „помагачи“ и „помощници“. Това е в противоречие със силно подчертаната необходимост от професионализъм в този сектор, където наистина са необходими значителни умения.

ВЕ 14 и 9 били посрещнати при пристигането си от еквадорска "дама". Една я представя като свекърва на нейна приятелка, друга – като семейна приятелка. Тази дама настанява

---

²⁰ Report on Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society. Policy Assessment and Policy Recommendations, A Specific Targeted Research Project of the 6th Framework Programme of the European Commission, p. 6

имигрантките еквадорки в семейства, където да живеят и работят. Това е незаконно, но социалният инспекторат знае за това много добре. По всяка вероятност това настаняване се заплаща частично от семейството, останало в страната и частично от клиента, който иска да има недеklarирана и нелегална домашна прислужница.

В интервю, проведено през 2001 в социалния инспекторат на Брюксел главният инспектор обяснява системата на полските домашни прислужнички, представени като студентки, които искат да учат френски в католически семейства. Полската енория е имала грижата за настаняването им. Оттогава, законът за "домашни прислужнички" се е променил, но така или иначе едва ли има друг избор за жените освен чистенето като единствена достъпна заетост и по-точно - чистене в частни домове.

Тази специфична професия, обаче, е все повече и повече застрашена от конкуренцията в Белгия. От една страна има натиск към по-ниски заплати поради масовото присъствие на полски жени в тази ниша, и от друга страна, е въведена нова правителствена мярка за откриване на работни места за домашни услуги ("*emplois de proximité*") с цел интегриране на дългосрочно безработни жени в пазара на труда ("*titres services*"). Ниската цена на труда, фактът, че труда е декларирани и данъчните стимули предложени на ползващите подобни услуги, доведоха до изчезването на голям брой недеklarирани работни места.

В допълнение, този сектор включва и домашна заетост на жени, които живеят и работят в жилището и която заетост е все още отворена за недокументирани жени, докато чистенето в офиси и предприятия по-често са работни места, пазени за мъже.

Във **Великобритания** спецификите са по-малко от приликите с другите страни по проекта. Най-значителната разлика по пол в опита на респондентите се отнася до работата и секторите, в които са били заети. Например, нито една жена не работи в строителството, докато почти една четвърт от мъжете работят в този сектор. Жените преобладават в домашното и промишлено почистване като повече от една при три от интервюираните жени работи по почистването, докато само един от 15 мъже работи в този сектор. Мъжете предпочитат повече работа в хотели и в кейтъринг и това се дължи главно на многото заведения в сектора „етнически ресторанти“. Това отново показва, че професионалната сегрегация е очевидна за работници мигранти, и докато приблизително същото съотношение (около половината) са намерилите работа в етнически бизнес, бизнесът, в който работят жените е различен от този, в който работят мъжете. Жените работят в текстилния сектор и в домакинства на работодатели от етнически малцинства, докато мъжете работят за етнически бизнес в продоволствения сектор.

Във връзка с домашната работа (изпълнявана главно от жени) има различни мнения за отношенията между работниците и техните работодатели. Някои респонденти говорят за добри отношения, а такива са наблюдавани в случаите където или

работникът е изключително уязвим и се чувства по-сигурен когато е „скрит“ в къщата на работодателя, или когато индивидът работи като домашна прислужница, но в качеството си на самонаета.

По отношение на заплатите няма ясен модел, свързан с пола. От респондентите, при които се е плащало на час (28 от 30 респонденти) мъжете получават от £1 до £10.50 на час. Жените получават от £1.49 до £9.37 на час.

Работата в частни домове осигурява подобна 'защитена' среда, макар че може да предлага лошо заплащане и лоши условия за работа. Платената домашна работа е стъпка към трудовата заетост за жените мигрантки, особено за тези, които с идването си кандидатстват за бежански статут или идват като икономически мигранти. Домашната работа в частните домове често се определя като 'по-сигурна' за онези, които са без документи, тъй като се счита, че полицията едва ли ще нахълта внезапно в частни домове. Това също означава, че работа може да се върши и незабелязано. Но в същото време последствията са, че работниците са много лошо платени, а понякога и лошо третирани. Респондентка 1, от България, като недокументирана е работила първо като прислужница в частен дом. Тя започва с една къща и след това е препоръчана на други клиенти, чистейки пет или шест къщи на седмица. Въздържа се, обаче, от разширяване на дейността си, защото се опасява, че това ще я постави пред по-голям риск да бъде открита от властите.

Друга респондентка, от Филипините, също е работила по частни домове, защото това е била единствената работа, която е успяла да намери без документи. Но дори и в този случай, нейният последен работодател е започнал да изразява безпокойство относно нейния статут.

Респондентка 28 работи като чистачка в частни домове като клиентите са ѝ около 8 - намерила ги е чрез приятели или обяви на витрините на магазини.

Респондентка 30 отскоро работи в частно домакинство след нарастващ брой на полицейски проверки в китайски ресторанти, където тя преди това традиционно е работила. Работата в частни домакинства се описва като „по сигурна“, защото „полицията не може много лесно да влезе и провери частен дом за недокументирани мигранти“.

Съществува голямо разнообразие от домашна работа по отношение на съдържанието на труд (чистене, домакинстване, грижи за стари хора, деца), организация на труда (с живеене или не в дома, един или много работодатели, агенции за услуги), работни помещения (работа в домове на други хора в противовес на работа в същия дом в случай на гледане на дете), основно законодателство (програми за културен обмен, трудово законодателство). Съществува и разнообразен трудов опит. Домашната работа може да бъде само една стъпка за влизане в страната и впоследствие преминаване на друга работа или обучение, т.е. това е или временен и кратък опит (често

успореден на друга работа или обучение), или дългосрочен трудов опит или трайна ситуация. Тази пълна липса на признание допринася за подкопаване на самоуважението на работничките, повечето от които чувстват силно падане на квалификациите им когато се захванат с домашна работа²¹.

Според разказите на респондентки българки с висше образование и висока квалификация, които работят като домашна прислуга или детегледачки при по-ниско образовани работодатели в Испания, Италия, Гърция понякога фактът, че те са образовани, но в непрестижната професия в момента, води до издевателства от страна на работодателите: *„Господарката ме будеше през нощта и казваше, хайде инженерката, да ми смениш чаршафите и да ми донесеш чашата в леглото, да те видя сега... Когато постъпих на работа в продължение на четири месеца не ми даваха почивен ден и не бях излизала от дома. Когато излязох за първи път на улицата в непознатия град, без нито един познат човек имах чувството, че съм полудяла... Нямаше на кого да се оплача – нито институция, нито приятели, нито един дори познат човек...”*²²

Според специализираното проучване на колегите посветено на Интеграция на жени мигрантки на пазара на труда по 6-та рамкова програма, представено на 31 март 2008 г. в Брюксел, в Северна Европа преобладава работа по домовете, без необходимостта работничките да живеят там. Това предполага да имаш много работодатели и накъсано работно време. Случаите на работа и престой в даден дом, което е по-широко разпространено в Южна Европа се свързват с риска да бъдеш „хванат“ в смисъла на поробен в този сектор против желанието на работника и да станеш обект на експлоатация. От друга страна работа и престой в даден дом може да осигури временно решение на квартирни проблеми като дава възможност на работника да се справи с нестабилността, несигурността и временните квартирни проблеми. Този начин на живот помага също така на работничките да спестят пари от наем, което е важно, за да изпълнят ролята си на хора, които работят за да изхранят семействата си и в много случаи, на транснационални майки. Във всеки случай търсенето на специфики от порядъка на Северна и Южна Европа след натрупването на опита и на нашите страни по проекта не е съвсем коректен, защото във всяка страна има разнообразна палитра от случаи на експлоатация и прилагане на различни правила при домашния труд.

Обикновено, недокументираната заетост в частни домакинства е доста стабилна. От гледна точка на работодателя важно е да имаш 1 или 2 гледачки и да поддържаш отношения на доверие между този, който полага грижи и който получава такива. При гледачките обаче обидната работа не е рядко

---

²¹ Пак там, стр. 6

²² Архив на А.Желязкова, Интервюта от 2002 и 2007 г. с жени от България, които работят в Испания, Италия и Гърция.

явление и те са принудени да напускат. Освен това, има несигурност по отношение на здравето състояние на пациента: той може да умре или да бъде прехвърлен в заведение за постоянни грижи.

В този сектор доверието между работодател и работник е много важно, защото работничките се инфилтрират в частната сфера на техните работодатели. Затова личните мрежи за намиране на работа са от съществено значение. В интервю с българка, направено в Австрия (A-I12) се казва, че тя е чистила 2 години апартамент на жена, с която никога не са се срещнали, защото тя никога не е била в дома си, когато българката е идвала да чисти през уикендите. Много високо ниво на доверие е нужно, за да пуснеш непознат човек в дома си да чисти в личното ти пространство. Затова смяната на домашната прислужница не е много желателна. Домашната работа се възприема като „невидима“ дейност. Работодателите предпочитат да не са там, когато работничката чисти. Много често единственият контакт са оставени бележки заедно със заплатата или кратки телефонни разговори. Друга черта на невидимостта на недокументираните домашни работнички е, че частното домакинство е място за 'защитен труд': далече от полиция, от правителствен контрол или преследване, от трудов контрол и т.н. От друга страна – точно заради тази невидимост има вероятност от по-голяма уязвимост, експлоатация и дискриминация.

Особено, когато грижата за децата е част от домашната работа, емоционалната обвързаност става важен аспект в триъгълника: домашна работничка мигрант – дете – родители/работодател: Жена от ОНД (A-I15) започва работа в началото на престоя си в Австрия в австро-еврейско домакинство, където работи по 24 часа в продължение на 2 години, грижейки се за малко момиченце. Момичето ѝ казва 'мама' защото не вижда често родителите си. Сега тя вече не работи там, но все още ходи да помага от време навреме и е в много близки отношения със семейството. „Всеки път когато ми се обаждат, аз искам да помогна.“ „Комбиниране всичко: от една страна, това от което се нуждаеш, което ти е необходимо [работа, грижи за дъщеря ѝ] от друга – се опитваме да извлечем полза от тези необходими [води и дъщеря си при нейния работодател].“ Тя и дъщеря ѝ са част от това семейство, но: „как да теглиш чертата между работата и свободното време – когато работодателите ти стават нещо като приятели“?²³

Да навлезеш в лично пространство, означава, да се адаптираш към особеностите на частното домакинство: какъв препарат да използваш, къде да почистиш първо, кой метод на чистене да използваш, как да не нарушаваш все пак най-интимните пространства. Понякога тези изисквания са лесни за изпълнение и работник и работодател нямат проблеми. Но понякога, когато работодателят настоява за някои подробности,

---

²³ UWT_TR Labour Market, first draft, prepared by Austria

се стига и до деградация в уменията на домашната работничка и до желанието да се упражни насилие върху прислужничката.

Дефиниране на зоните на труд по отношение на задачи, пространства и включени хора

Обикновено няма ясна дефиниция за зоните на отговорност/работа. Нелегалните прислужнички изпълняват задачи по домакинството, медицински задачи, социални задачи (ходене на разходки, играене, готвене заедно с пациента), и няма ясно ограничение на работното време. Когато си на разположение 24 ч. кога да намериш време за възстановяване? Дори времето за сън е работно време, защото пациентът може да се събуди по всяко време, трябва да ѝ държиш ръката през нощта, да я придружаваш до тоалетната и т.н.

Всъщност тяхната основна задача е да работят с телата и душите на пациентите, но често се налага да вършат и друга работа, като приготвяне на храна за роднини на домакинството. Българка имигрант в Испания разказва как е работила по обслужването на много възрастна дама инвалид на смени заедно с местна жена, която поемала отговорностите нощем. Постепенно обаче, пациентката се привързва към българката от дневната смяна и ултимативно иска тя да се грижи за нея денонощно – разбира се, срещу повишено възнаграждение. Така постепенно работничката е принудена да изостави други почасови ангажменти, които е изпълнявала в свободното си време и които са ѝ носели добри допълнителни приходи и да се отдаде изцяло на възрастната пациентка, чиито условия от една страна и носят сигурност, но от друга я превръщат в човек на 24 часово разположение и я лишават от възможност за социални контакти и личен живот.²⁴

Липса на лично пространство

Двадесет и четири часовите грижи се дефинират като умствен и физически товар. Гледачките трябва да къпят, обличат, лекуват (рани) пациентите, също да ги пренасят, ако те не могат да се движат. Целият им ден е структуриран според нуждите на пациента. Те нямат време за себе си, нямат лично пространство, нямат собствена стая. Здравното състояние на клиентите е това, което определя условията на труд и живот на гледачката. От него зависи дали мигрантката ще има възможност да излезе за кратка разходка или ще бъде привързана към домакинството. Накратко казано от респондентка в Австрия: „24 часа. Без никаква свобода. Това е положението!“ (А-16)

Изисква се постоянно присъствие макар и да не е абсолютно необходимо. Работодателите/пациентите смятат, че трябва да си на разположение винаги, когато те поискат да дойдеш. Поради същността на работата си, разположена изцяло в емоционалната

---

²⁴ А. Желязкова, Интервю, май 2008 г., архив на ИМИР

сфера, гледачките имат проблеми и с разделянето си с пациентите.

Този вид физическа, но и емоционална експлоатация има и структурно социален аспект, който се свързва с кризата на благоденстващата държава в цяла Европа. Италианска адвокатка и експерт по джендър описва този момент като се опира на слабата социална позиция на възрастните хора, които имат нужда от грижи. „Подобренията в националния договор за сектора 'работа по домовете', въведени през март 2007 не са повлияли на условията за експлоатация в този сектор. Тези условия са свързани с кризата в политиките за благоденствие, което от една страна прави частните форми за оказване на помощ необходими, а от друга – те действат неблагоприятно на възрастните, които получават помощ. Възрастните хора все по-често живеят в маргиналност, дистанцирани от семействата си изцяло на грижите на имигрантки, с пенсии, които са твърде ниски и без помощта на фамилни мрежи. Тяхната бедност, от своя страна, оказва влияние на жените имигрантки, които получават ниско заплащане и са принудени да работят в условия на експлоатация, да отдалечават и отлагат своя личен проект за подпомагане на семейството или за просперитет“.

Поради постоянния натиск за работа, мигрантите страдат от сериозни здравни проблеми. Испански експерт от НПО, работещ с мигранти подчертава: „Постоянното посвещаване, което се изисква от мигранта може да е причината за психологически проблеми и това е особено разпространено сред латиноамериканките, които са мигрирали сами и живеят с болни и постари хора. Фактът, че не могат да има връзки с други хора и практически нямат почивка оказва голямо влияние върху тях.“²⁵ Същото декларира и имигрантките от България, които особено страдат от невъзможността дори за кратко да се отделият от своите подопечни старци, за да посетят децата си в страната по произход. В Австрия всички респондентки работещи в тази сфера, съобщават за сериозни здравни проблеми, възникнали по времето на нелегалната им кариера на гледачка.

Секс-услугите като обикновена трудова ниша и като принуда

Нашето изследване, което е като цяло концентрирано върху недокументираната заетост на имигрантите без разлика по пол, нямаше задачата да се фиксира непременно върху жените, които обслужват секс индустрията. Неизбежно обаче, в хода на интервютата с жени всеки един от партньорите по проекта, попадна на поне 1 или 2 случая на работнички в този сектор и той заслужава да бъде описан като много съществен в мащабите на сивата икономика в Европа.

Специализираното изследване, представено в Брюксел на 31 Март 2008, което е съсредоточено именно върху разновидностите

---

²⁵ UWT_TR Labour Market, first draft, prepared by Austria

на женския имигрантски труд правят следните констатации по отношение на участието в секс индустрията: „Проституцията и забавленията са част от много разнообразна и глобална секс индустрия, със силни икономически и социални основи, като подкрепя и произвежда търсене и намиране за онези, които влизат в този сектор и създават печалби от него...

Идеологическите дебати и дихотомните /противопоставените/ обсъждания формират политиките за проституцията: Или като типична форма на мъжко насилие над жени и сексуална експлоатация, или като проблем на пазара на труда – сексуалният труд, като всеки друг труд”.²⁶

За една част от жените мигранти, които са предприели пътуването си в страната приемник именно с цел да печелят парите си с този вид труд и в този именно сектор, действително сексуалният труд се възприема и от самите тях като всеки друг труд.

Съвсем по друг начин са поставени нещата при жени, които са били принудени да проституират, макар че са предприели миграцията с намерението да работят в туризма, ресторантьорството и домашните услуги, но пристигнали в страната приемник или в трети страни преди крайната дестинация, разбират, че са принудени да работят в заведения със секс консумация, или стават обекти на сексуална принуда от шефовете на клубовете и баровете, или на работодателите, в чиито домове са наети да работят като прислуга.

Нашето изследване потвърждава наблюденията на колегите за страните по произход, от където преобладаващо пристигат жените, които се вливат в сектора на секс-услугите: всички бивши комунистически страни в преход, Латинска Америка и Африка. Мотивацията за включването е, че обикновено те бягат от безработицата, изключването и дискриминацията на пазара на труда в собствените им страни по произход. В някои случаи този тип жени влизат в страната приемник с туристическа виза, работят в секс услугите, докато изтече визата им, след това се връщат в страната по произход, след това заминават за друга страна отново с туристическа виза и така се получава нещо като обмислено номадство в различни страни и периодично връщане в страната по произход. Тези жени мигранти са щастливият случай на жени, които работят самостоятелно или с временни работодатели и не попадат в робство и принудителна зависимост.

Съвсем различна е ситуацията при жени, които са попаднали в ръцете на трафиканти и които се озовават в страните приемник с отнети паспорти, без документи и напълно зависими от сводниците, затворени, експлоатирани и малтретирани от тях.

Ето една примерна история, която припокрива често срещания случай на трафик на жени, разказана от респондентка от Молдова в приемна страна България. Произхожда от район в Западна Молдова. Родителите ѝ, за да я спасят от бедността, работят в Румъния, за да съберат средства, с които да платят

---

²⁶ Пак там, Migrant Women in Prostitution; ppt presentation, Brussels, 31 March, 2008

на трафиканти. Надеждата е, че трафикантите са свързани с работодатели, които ще ѝ осигурят работа като сервитьорка или барманка първоначално в Гърция, а след това в Англия. Всъщност така попада в канал за трафик с цел сексуална експлоатация като респондентката заедно с нейни приятелки от същата покрайнина е принудена да проституира за туристи в Румъния. След време ги натоварват на автобус за Гърция и едва на границата им раздават документите като ги инструктират, че ще бъдат посрещнати в България и отведени в Гърция, а от там след време ще бъдат прехвърлени във Великобритания или Италия. Тъй като сестра ѝ от две години вече е в Италия, тя е разчитала, че ще бъде посрещната от близък човек. Докато преминават през България, успяват да избягат като известно време живеят в България напълно нелегално укривайки се от трафикантите. От България респондентката успява да се свърже със сестра си в Италия, която временно започва да ѝ изпраща пари за храна и наем. След време започва да работи в България като сервитьорка и компаньонка, тъй като не успява, поради фактът че е нелегална, да си намери работа като фризьорка или в агенция за манекенки²⁷ (BUL 22).

Необходимо е да се разглежда обвързването на обслужващите дейности със сексуалността, са констатациите на австрийският екип като се позовават на своите интервюта с жени. Както казва респондентка в Австрия, сервитьорка в барове, сексуалността е съществена в нейния бизнес, тялото ѝ и външният ѝ вид са нейните средства за производство: *„Щом вляза в бара и клиентите започват да ми правят комплименти. Такъв е моят манталитет. Харесва ми когато мъжете ме гледат и имам усещането, че ме желаят. А аз подчертавам силните си черти. Можете да видите моите бикини когато се навеждам. На мен не ми пука, а на клиентите това им харесва. Обичам да флиртувам. Но не приемам да ме докосват.“* (A-I10). Границите между личния интегритет и бизенса са много здрави. Затова тя очаква работата ѝ да бъде харесвана не само от клиентите, а и от работодателите ѝ, както и да има респект към личността ѝ и достойнство в работата ѝ. Често е изпитвала престъпване на границите: има не само структурни йерархии между клиенти, които са мъже, и наети работници, които са жени, но също така и между работодателите, които са мъже и наетите, които са жени. Тъй като те са в доминираща позиция спрямо наетите работнички, мъжете работодатели често очакват сексуални услуги като предпоставка за получаване или запазване на работата (разбира се, без заплащане), особено когато и жилището се осигурява от работодателя. *„Всяка сервитьорка трябва да преспи с боса – в противен случай си отива веднага. Имам много*

---

²⁷ Експерт от Гранична полиция обобщава, че в резултат на засиления поток от Молдова те пристигат легално с молдовски паспорти и туристически или транзитни визи и с покани от българи, но веднага търсят трафиканти, за да се прехвърлят към Гърция. По южния канал също минават молдовци с ваучери за хотели за черноморието или планинските курорти след което се опитват да влезнат в Гърция през зелена граница с водачи. А от Гърция гръцките водачи ги прехвърлят на фериботи на път за Италия като крайна дестинация / в. 24 часа, 31.08.2007/

приятелки, които са имали подобен опит в дейности, свързани с кейтъринг. Аз самата – никога – но в общи линии така става. За тях (работодателите) жените са само предмети. Но аз по зодия съм Овен и не приемам такова отношение. Един колега ме попита дали искам да работя за него, но аз не работя за 30 Евро. Но и ние, жените имаме вина. Защото жените са приели такова отношение: ако работиш като сервитьорка ти, косвено, си задължен да правиш секс с работодателя. Ако жените се обединят и станат единни, то такова отношение не би било възможно – особено в рамките на ЕС. Ако искаш да си намериш работа – ще намериш. Не е нужно да приемаш всичките условия, поставени от боса. Можеш да намериш и нещо друго.” Най-много сексуално експлоатирани са младите и неопитни жени. Човек трябва да е много уверен, решителен и да знае къде са границите на физическата му цялост, за да оцелее в този много разграничен по джандър бизнес. В този цитат AI10 подчертава, че е нужна солидарност между жените, работещи в този бизнес, а в същото време конкуренцията сред жените, работещи в развлекателната индустрия е много голяма.

Уважение към жените, които работят в развлекателната индустрия обикновено липсва. Не само работодателите и клиентите третират жените, работещи в този сектор с презрение и неуважение, но също така и властите и обществото като цяло. AI10 казва, че преди първото ѝ експулсиране от Германия, тя е била задържана от немската полиция, които са се отнесли с нея много бащински. Защото, като барманка, и бременна по това време, немските власти разбират, че е работила като проститутка и я арестуват „с оглед на нейната безопасност”.

Анализите на интервютата от Испания също посочват сексуалният бизнес като много важен сектор. Болшинството жени, наети в него са мигранти (поне 70%) и дори когато се разглежда като нелегална сфера тя им позволява да печелят много повече пари отколкото при домашната работа. Невъзможно е да се определят спечелените суми, защото те зависят от нивото на активност.

Работата в тази сфера може да е резултат от трафикиране, но понякога тя е лично решение на имигранта. В този случай е важна културата на страната, от която идват. Но тези жени са измамани за условията на труд и не знаят, че ще им липсва свободата (обикновено, ако работят за сводник, той задържа техните паспорти). Проучвания показват, че жени, наети за целодневна работа за гледане на стари хора, в края на краищата не могат да издържат на този вид работа и решават да станат проститутки.

Колегите от Дания се опитват да потърсят добри страни на участието на жените в развлекателния бизнес и проституцията като подчертават, че тези дейности дават възможност за повече социални контакти с местни хора. Изглежда, че жените мигрантки, са имали по-голям успех във включването в социалните мрежи на местното население. Това може би се дължи на същността на сектора, в който работят (домашни

прислужнички) или вида дейности, които изпълняват като еротични танцьорки в нощни клубове, притежавани от местни жители

„Аз мисля, че моето положение е специфично по отношение на пола ми. Не можете да намерите много /ако изобщо има такива/ мъже от Украйна да вършат това, което върша аз. В този смисъл положението ми е „gender specific“, но не знам дали това е добре или зле – просто това е положението.

Мисля, че ситуацията е типична за жени от Източна Европа и може би за африканки. Бизнесът работи по този начин – от една страна имате силни мъже, които управляват бизнеса, а от друга – които могат да печелят пари и всеки трябва да е добър в работата си, за да може тя да върви добре и целенасочено“.

В рамките на джендър аспекта може да имате и преживявания (субективни) като дискриминация поради различна националност или раса:

„Аз си имам свои лични клиенти, но момичетата от Азия или Африка получават по-малки бакшиши от ръководството отколкото момичетата от Европа, дори момичетата от Русия получават повече бонуси макар че те нямат толкова клиенти колкото нас“.

...

Английски експерт разглежда въпроса с трафикирането в рамките на ЕС и заявява, че има случаи с хора, които имат право на престой в страната, но биват трафикирани. Той изброява случаи с жени от Литва и България, трафикирани за сексуална експлоатация и посочва, че много от протекционистичните програми в страните от ЕС са предназначени за неграждани на ЕС, и че е необходимо те да се пригодят за хора, които са от новоприсъединените страни, имат по право легален статут, но се нуждаят от помощ, за да бъдат спасени от трафикантите и сводниците.

Заключителни коментари

Важен елемент в променящата се полова специфика на миграционните потоци е тенденцията жените да мигрират индивидуално, с цел труд, без придружители мъже и често като глави на семейства. Потенциалната позитивна роля на миграцията за еманципиране и «овластяване» на жените обаче има своята «тъмна» страна, която заслужава внимание и изследователски интерес. Жените мигранти остават по-уязвими спрямо рисковете на миграцията като са изложени в по-голяма степен от мъжете на опасностите на насилствен труд, сексуална експлоатация, неблагоприятни условия на работното място и неизгодно заплащане. Емпиричните данни от проведените интервюта с имигранти, сочат че жените мигранти понасят много по-трудно напускането на дома и страната по произход, нелегалното и трудно пътуване като бежанци и търсещи убежище.

Не напълно са съгласни с подобна оценка жените имигрантки от бившите комунистически страни, които са еманципирани, с образование, свикнали да работят много и да живеят в бедност. Основната им цел е да спечелят пари, за да изпратят на

семействата си, на децата си, за да изплатят те образованието си. Тяхното мнение е, че жените винаги могат да се справят, че попаднали в чужда страна те са готови да извършват всякаква работа, за да успеят, в това число и в сферата на развлекателния бизнес и секс-услугите. Онези, които са тръгнали в миграция заедно със съпрузите си твърдят, че мъжете много по-дълго търсят работа, опитват се да намерят нещо според квалификацията си, ако се наложи да работят неквалифицирана работа много често се отказват и се връщат в родината или остават вкъщи, а жените издържат семейството.²⁸ Това позволи в обществените науки да се въведе като особено социално явление и категория термина «транснационални майки». През последните години в България и други страни, които рекрутират жени в общите миграционни потоци насочени на Запад, протичат засилени дебати, породени от безпокойството, че в тези страни по произход израства вече второ поколение деца без майки или с «транснационални майки», а често в отсъствието и на двамата родители. Тези деца са отглеждани от роднини и приятели и вече видимо се наблюдава, че страдат от специфични емоционални и морални дефицити.

Има голяма пъстрота сред жените, които са избрали по една или друга причина миграцията като житейски проект. Общото впечатление е, че жените са силни, устойчиви и правят оцеляването в новата среда по-поносимо за мъжете и децата.

Жените, които идват от бившите комунистически страни, обикновено пристигат сами. Те не са бежанки, макар понякога причините да напуснат родината си са не само икономически, но социална несигурност, както и потенциални или фактически граждански и трансгранични конфликти. Това са жени основно от страните на бившия Съветски съюз – Русия, Украйна, Молдова, Армения, а също разбира се от региона на Балканите.

Голяма част от тези жени влизат в страните от Западна Европа и в България, вече попаднали в канали за трафик на жени. Според експерти по проблема, България остава транзитна страна по отношение трафика на жени с цел сексуална експлоатация, а като крайни дестинации се споменават страни като Гърция, Италия, Испания, Австрия, Германия и страните от Северна Европа. Трафикът на жени се стимулира и от присъствието на международни военни контингенти на Балканите – в Босна и Херцеговина, в Македония, в Косово. Ролята на България като транзитна страна обаче не изключва наличието на практики на трудова/сексуална експлоатация на транзитно преминаващите жени.

По данни на експертите на ООН ролята на «слабия» пол в обществата непрекъснато нараства. Техният труд създава от 60 до 75% от световното производство, но в същото време на жените се падат едва 10% от средногодишните приходи.

---

²⁸ Виж: Urgent Anthropology, vol 2, Economic Migration to Greece in the Personal and National Prospects of Albanians, IMIR, 2003, p. 194, както и всичките 101 интервюта по проекта.

Според изследване на британското вътрешно министерство например, през фискалната 1999-2000 година, мигрантите са внесли под формата на данъци в държавната хазна 2.5 милиарда лири стерлинги повече отколкото са били използвани от тях под формата на социални помощи и придобивки. Според някои оценки, Великобритания ще има нужда от приблизително 1.2 милиона мигранти през следващите няколко години, за да заместят пенсиониращите се работници (цитирано в Kaye 2003:13). Както Майк Кей подчертава обаче, докато изследванията доказват икономическите ползи от трудовата миграция и фактът, че повечето развити страни имат застаряващо население, което съвсем скоро ще доведе до недостиг на работна ръка и по-голяма данъчна тежест, управляващите в страните притегателен център за мигранти с неохота признават търсенето на пазара на труда на мигрантски труд и се стремят към политически облаги от често „ксенофобските нагласи по отношение на миграцията“ като предлагат все по-затягащ се имиграционен контрол (2003: 13). Кей е категоричен, че докато рестриктивната имиграционна политика не отстъпи място на по-отворена такава, която отчита местното търсене на мигрантска работна ръка и се стреми да го управлява и канализира, много мигранти, които са принудени да търсят работа в чужбина „за да оцелеят, а не просто, за да подобрят своя стандарт на живот“, няма да имат никакъв друг избор, но да прибегнат до трафиканти и каналджии за да стигнат до тези работни места (2003: 3).

Граничният контрол и управлението на миграцията се превърнаха в крайъгълен камък и за процеса на европейска интеграция, и страните кандидатки са подложени на все по-нарастващ натиск да прилагат строго миграционното законодателство в хода на превръщането си във външна граница на Европейския съюз. Въпреки, че един от положителните резултати от този процес е по-голямото внимание, което се отделя на проблемите на миграцията и бежанците, и приемането на закони за борба с трафика на хора и предоставянето на убежище, един негативен резултат е възприемането на „силов“ подход към миграцията, който е прекомерно фокусиран върху контрола по границите и дава непропорционална власт на органите на реда в регион, в който се шири огромна корупция.

Поради вече съществуващото неравенство в преговорните позиции между държавите на произход и държавите приемници на мигранти, силовият подход може да задълбочи дисбаланса на силите между тях, тъй като държавите приемници са в позицията да приложат непропорционално голям натиск върху държавите на произход и да наложат едностранни и асиметрични ограничения върху движението на хора без от своя страна да изпълнят задълженията си по отношение на защитата на правата на мигрантите в рамките на собствените си граници. В свой наскорошен доклад върху недоброволния труд, Международната организация на труда (МОТ) предупреждава за тази тенденция и стига до заключението, че е необходимо спешно и радикално преосмисляне на миграционните политики в световен мащаб (ILO

2005: 84). Липсата на административен контрол в страните на произход и доминиращата философия за саморегулация в много страни приемници на мигранти, на които се основават и неолибералните програми и политики на голям брой донорски организации в страните в преход, могат да се окажат пагубни за защитата на правата на мигрантите. Тревожни са и противоречията между философията за ненамеса в "свободния пазар", с която често се злоупотребява за да бъде оправдана лошата регулация на отношенията на пазара на труда, и далеч не толкова либералните имиграционни политики. За съжаление, както Барбара Лимановска обобщава, до момента преобладаващите методи за управление на миграцията са предимно "репресивни" и в защита на държавни интереси като предотвратяване на миграцията и трансграничната престъпност. Става все по видно обаче, че колкото и оправдан да е стремежът за защита на националната сигурност, той може да възпрепятства защитата на правата на мигрантите (Limanowska 2005: 2).²⁹

Ясна е нуждата от смяна на посоката и по-обхватно разбиране за ролята на държавата в регулирането на сфери в икономиката, за които е известно, че системно експлоатират мигрантския труд. До този момент обаче, много държави приемници на мигранти не изпълняват тези свои задължения и по този начин се превръщат в съучастници в омагьосания кръг. Особено показателен в това отношение е фактът, че най-всеобхватният международен правен инструмент за защита на правата на икономическите имигранти, Конвенцията на ООН за защита на правата на работещите мигранти и членовете на техните семейства от 1990 г., до този момент е бил ратифициран само от страни на произход. Нито една от традиционно привлекателните за имигранти държави не е страна по Конвенцията, което всъщност означава, че дори мигрантите легално работещи на тези пазари на труда са потенциално изложени на сериозни правозащитни нарушения (Kaue 2003: 17, 20). Още повече, че според Ан Джордан много държави прилагат двоен стандарт по отношение на човешките права като възприемат само гражданите като притежаващи права, въпреки че международното правозащитно законодателство не обвързва мнозинството от правата с притежаването на гражданство (Jordan 2002: 30).

---

²⁹ Доклад на БХК